دریم درس

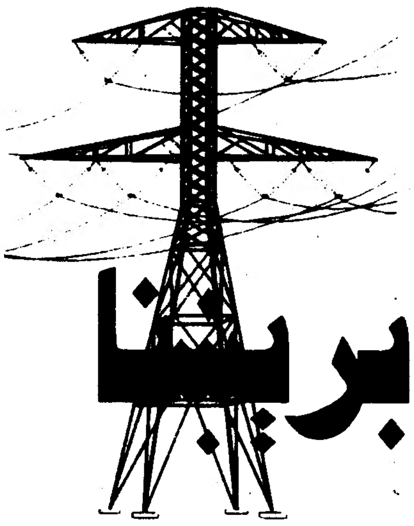

برېښنا

ښوونکي شاګردانو ته تر ښه راغلاست وروسته وویل: نن دیوې داسې اختراع په باب در سره غږېږم چې د تمدن ټولو وسایلو ته یې نوې ساور کړه او دعلمي پر مختګ د ګړندیتا به ماشین یې ډېر چټک او ګړندی کړ، خو مخکښې له دې چې پر موضوع وغږېږم، تاسو وواياست چې زه به کومه اختراع ښیم؟

یوه دالوتکې نوم واخیست، بل د کښتۍ او بل د موټر خو بیا ګڼو زده کوونکو په یوه خوله وویل: استاد برېښنا ښيي!

استاد په موسکا کښې افرین ورکړ او ويې ویل: ښخي سمه ده، زه نن له ستاسو سره د برېښنا یا برق په باب خبرې کوم.

زده کوونکو وویل: ډېره ښه موضوع ده.

استاد په دې اړه خپل معلومات بیان کړل: په اتلسمه پېړۍ کښې د اسماني برېښنا (برق) او مقناطیس د اغېزو کشفېدلو پر برېښنا باندې علمي تجربې چټکې کړې، د نولسمې پېړۍ په درېمه لسیزه کښې د برېښنا له ځواک نه په پراخه پیمانه ګټه واخیستله شوه او راز- راز ماشینونه د برېښنا په وسیله وڅرخېدل او د برېښنا زېږولو ماشینونه جوړ شول او بیا ادیسون د برېښنا د ځواک په وسیله د ګروپ روښانه کول هم ایجاد کړل او د برېښنا ارزښت نور هم زیات شو او له برېښنا نه د ګټې اخیستلو ساحه ورځ په ورځ پراخه شوه.

خالد وېوښتل: افغانستان ته برېښنا څه وخت راغله؟

ښوونکي څواب ورکړ: سندونه ښيي چې امير عبدالرحمن خان د برېښنـا د په کار اچولو له پاره اقدامات کړي وو او يو داسې ډاينمـو يې پـه کـار ا چـولی ؤ چې څلوېښت څراغونه يې بلولای شول. د امير حبيب الله خان په وخت کښې لـه بټريو نه دومره برېښنا تر لاسه کېده چې دشپې به يې ارګ روښانه کاوه، د (۱۰) ولـټه برېښنا له پاره ۵۵ بټرۍ په کار وې او د ۲۲۰ ولټه برېښنا له پاره بيا ۱۱۰ دانې. بـټرۍ به د ورځې په لمر چارجېدلې او د يوې شپې له پاره به يې کار ورکاوه.

استاد زياته کړه: پـه ۱۹۰۴م کـال کـښې چې د سينما ماشين انګرېزانـو افغانستان ته راوړی ؤ هغه هم په همدې بټريو چالانېده خو بيا حکومـت پـه جبـل سراج کښې داوبو د برېښنا فابريکه تر کار لاندې ونيـوه او پـه سـراجی دوره کـښې يې کار بشپړ شو.

حامد وېوښتل: تر دې وروسته بيا په هېواد کښې برېښنا عامه شوه؟

ښوونکي وويل: د امير حبيب الله خان په وخت کښې د اوبو له برېښنـا نـه کار وانه خيستل شو خو د خپلواکۍ تر ترلاسه کېدو وروسته دا فابريکه فعالـه شـوه. د دې فابريکې ماشينونه امريکايي وو چې د انګرېزانو په وسـيله راوړل شـوي او د مستر "جويت" په نامه امريکايي انجنير ورسره راغلی ؤ.

د دې برېښنا د فابريکې بنسټ په ۱۲۹۲لمريز (۱۹۱۳م) کال کښېښودل شـو او تر ۱۹۱۹کال پورې وخت د ماشينونو په نصبولو تېر شـو، کلـه چـې اعليحضرت امان الله خان د خپلواکۍ اعلان وکړ نو نوموړي امريکايي د برېښنا د ماشـين يـوه حساسه پرزه له ځانه سره يو ړه او خپل هېواد ته ستون شو چې بيـا د هندوسـتاني کار ګرانو په وسيله دا پرزه جوړه شـوه او برېښنـا د اعليحضـرت امـان الله خـان د واکمنۍ په لومړی کال په توليد پيل وکړ او د ارګ سلامخانه پرې روښانه شوه.

استاد زياته کړه: د جبل السراج د برېښنا فابريکې دومره برېښنا زېږوله چـې د هغې وخت ټول کابل ښار يې روښانولای شو.

يما وېوښتل: د برېښنا د خطرونو په باب له چاسره وېره نه وه؟

استاد وويل: د برېښنا په باب يوه جالبه خاطره هم شـته، کلـه چـې د امـــان الله خان د واکمنۍ يو کال تېر شو نو د يو کلن رپوټ دوړاندې کولو لـه پـاره يـې پـه

سلامخانه کښې يو لوی مجلس جوړ کړي و چې د حربيې او حبيبيې زده کوونکـې يې هم ورغوښتي وو، ده په دې مجلس کښې په يو کلنو کارونو خـبرې کولـې او د برېښنا برخې ته چې را ورسېده نو يوه زرشمه ګروپ ته يې لاس ونيـو او وې ويـل: برېښنا څومره لوی نعمت دی چې له شپې نه ورځ جوړوي، لـه دې سـره دا ګروپ وچاود او بادباد شو. ده په خندا حاضرينو ته وويل: اوس ښکاره شوه چـې ډېر بـد نظر لرم نور به احتياط کوم چې څوک په نظر نه کړم! ټولو حاضرينو وخندل.

استاد زياته کړه: د برېښنا خطرونه خلکو ته ور په ګوته شـول او د برېښنـا د سمې توزيع له پاره "د تنويراتو شرکت" جوړ شو چې تر ۱۳۰۷ کال پورې يـې په کابل ښار کښې اتلس زره څراغه برېښنا په کورونو وبشلې وه او بيا همهغـه وخـت د برېښنا نورې- ورې ورې دستګاوې هم جوړې شوې.

خالد وويل: په افغانستان کښې خو د برېښنا زېږولو له پاره د اوبـو امکانـات زيات دي نو دنورو لويو فابريکو جوړولو ته اقدام ونه شو!

استاد وويل: ولې نه اقدام وشو دوردګو دچک د برېښنا فابريکه، د کندهـار او هلمند د برېښنا فابريکې، د ماهيپرو سـروبی، نغلـو، او درونټې او ځينـې نـورې فابريکې جوړې شوې خو بيا هم د برېښنا صنعت په ټول هېواد کښې خـور نـه شـو او د هيواد زياتو ولاياتو برېښنا نه درلوده سره له دې چې زموږ پـه هـېواد کـښې د برېښنا زېږولو امکانات دومره زيات، اسانه او ارزانه دي چې که اقـدام ورتـه شـوی وای نو نه يوازې زموږ د هېواد، بلکه د ګاونډيو هېوادو اړتيا يې هم پوره کوله.

خلورم درس

ټېلګراف

ښوونکی په ټولګی کښې ودرېد اوویې ویل: ګرانو زده کوونکو! دا دی نن به بیا هم په یوه ساینسی ایجاد غږېږو، تاسو ووایاست چې په کوم څیز خبرې وکړو؟

زمرک وویل: استاده نن په ټېلګراف راته وغږېږه!

ښوونکي وویل: ډېره ښه ده! ټېلګراف دوه ډولونه لري یو بې سیم او بل سیم لرونکی ټېلګراف دی. د تمدن له پرمختګ سره انسانانو اړه درلوده چې له یوه ځای نه بل ځای ته په ډېر لږ وخت کښې خپل پیغام ولېږدوي نو ټېلګراف د همدې اړتیا دلېږې کولو له پاره جوړ شو.

ګلزرک وویل: استاده ټېلګراف چا اختراع کړی دی؟

ښوونکي په موسکا وویل: زه هم همدې خبرې ته راروان یم: د ټېلګراف لومړی مخترع د موریس په نامه یو امریکایی دی چې په ۱۸۴۴ میلادي کال کښې یې ټېلګراف په کار واچاوه. ده تورو ته له ټکیو او خطونو څخه اشارې جوړې کړې چې په برقي څپو اوښتې. ټېلګراف مرسله او آخذه د ستګاه درلوده چې مرسلې توري برښنا ایزکول او آخذې هم له هوایي څپونه اخیستل او بیرته یې په تورو اړول او پر کاغذ یې لیکل. د تلیفون تر اختراع وروسته سیم لرونکی تلګراف هم جوړ شو.

احمد پوښتنه وکړه: استاده افغانستان ته تلګراف څه وخت راغلی؟

ښوونکي په خوښی وویل: د دې هم عجیبه کیسه ده، د لومړۍ نړېوالې جګړې په وخت په ۱۹۱۴ میلادي کال کښې د آلمان، اتریش او ترکیې یو ګډ هیات کابل ته راغلی ؤ، دوی د نوروسیاسي چارو تر څنګ د افغانستان د اردو په تنظیم هم لاس پورې کړ، چې د خپل کار په جریان کښې یې په تحویلخانه کښې د بې سیم تیلګراف یوه مکمله دستګاه بیا مونده چې امیر ته له پخوا نه سوغات رالېږل شوې وه او د هیات یوه آلماني غړي رولاندتر ترمیم وروسته د بابر باغ په غره کښې نصب او فعاله کړه چې د هندوستان د تلګرافخانې غړېې پرې اورېده. هندي قونسل هم تر خبرېدو وروسته له همدې تلګراف نه د خپل دولت شفرونه اخیستل.

ښوونکي زیاته کړه: دا دستګاه د مارکنی په کمپنی کښې جوړه شوې وه او په دوه کیلو واټه قوه یې کار کاوه. اساساً دا دستګاه چې د څاروو په وسیله له یوه ځای نه بل ځای ته لېږدېدله د عسکري مخابرې له پاره وه چې د اړتیا په وخت کښې له کابل نه پغمان او جبل السراج ته مخابره پرې کېدله. دا دستګاه د کار کوونکو د نابلدی له امله له کاره ولوېده.

سهیل وویل: بیا څه وخت تلګراف هېواد ته راغی؟

ښوونکي بیا هم د موسکا په ترڅ کښې وویل: خپلواکي ډېر لوی نعمت دي، کله چې افغانستان په ۱۹۱۹ کال خپله خپلواکي اعلان کړه نو هر هېواد هڅه کوله چې له افغانستان سره ځان لنډ کړي او تحفې ورکړي، د انګرېزانو د سولې هیات چې د "هنری دابس" په مشری کابل ته راغلی ؤ له ځانه سره یې د بې سیم تلګراف یوه دستګاه هم راوړې وه چې په منځنۍ څپه یې د سل واټو په قوه کار کاوه او تر پېښور پورې تلګرافي مخابره پرې کېدله، نوموړی هیات د بیرته تلو په وخت دا دستګاه د افغانستان حکومت ته وروبخښله او د تېلګرافي چارو د زده کولو له پاره یې شپږ تنه افغاني ځوانان هم له ځانه سره بوتلل چې زده کړه ورکړي. همدا راز د شوروي روسیې استاځي سوریس هم په ۱۹۲۰ کال کښې د بې سیم تلګراف یوه دستګاه له ځانه سره راوړه او د افغانستان د باندنیو چارو وزارت په نامه له یوه رسمي یادښت سره یې د افغانستان خپلواک هېواد ته د

روسيې له خوا د يوه سوغات په توګه وړاندې کړه. دا دستګاه په ارګ کښې په کار واچول شوه او له تاشکند او پېښور سره يې تلګرافي اړيکي ساتل.

شيندی ګل وويل: سيم لرونکی ټېلګراف بيا څه وخت افغانستان ته راغلی؟

ښوونکي وويل: ما مخکښې ياده کړه چې سيم لرونکی ټېلګراف تر تليفون وروسته اختراع شوی نو له دې امله افغانستان ته هم سيم لرونکی ټېلګراف تر بې سيم هغې وروسته راغلی، په ۱۳۰۶ (۱۹۲۵) کال کښې د سيم لرونکي تېلګراف لين هم له کابل نه تر تورخم پورې په يوه لينه توګه وغځول شو او د هغې د زده کړې له پاره يې شل تنه افغاني زده کوونکي ومنل، همدا راز له روسيې سره هم د تورغونډۍ تر پولې پورې د سيم لرونکي ټېلګراف د غځولو موافقه وشوه او دې خواته هم يو لينه ټېلګراف وغځول شو. د مزار شريف په لاره هم د ټېلګراف د لين غځولو موافقه وشوه. او هم په دې برخه کښې د افغاني ځوانانو د روزلو له پاره يو ښوونځی په هرات کښې د روسی متخصصينو تر نظر لاندې اوبل ښوونځی په کابل کښې د ترکيې استادانو په لارښوونه جوړ شو او ځوانان يې وروزل او په هېواد کښې د ننه هم له ټېلګراف نه کار واخيستل شو.

استاد زياته کړه: ټېلګراف په افغانستان کښې ورو- ورو پراختيا ومونده او په ۱۹۲۸ کال افغانستان د ټېلګراف په نړېواله اتحاديه کښې شامل شو او د هېواد ټېلګرافي دستګاوې وخت په وخت بدلې او پر مختللې شوې.

پنځم درس

ښوونکي تر سلام او ستړي مه شي وروسته زده کوونکو ته وویل: نن بیا هم د تمدن په سوغاتونو غږېږو تاسو د نن ورځې د درس موضوع خوښه کړئ!

مهیمن لاس جګ کړ اود نننی درس د موضوع په باب یې د وړاندیز اجازه وغوښته ښوونکي اجازه ورکړه، ده وویل: ښوونکی صاحب تاسو په تېر درس کښې د ټیلګراف تر څنګ د ټلیفون یادونه هم کړې وه نو نن به په ټلیفون خبرې وکړو.

ښوونکي وویل: آفرین! ښه وړاندیز دی، د ادی زموږ نننی موضوع د ټلیفون په هکله ده. د ټلیفون معنی " له لرې خبرې" ده، دټلیفون د جوړولو په باب په ۱۸۵۴ کال د "بروسل" په نامه یوه فرانسوي یو کتاب ولیکه او د ټلیفون تیوري یې پکښې وړاندې کړه خو په ۱۸۶۷ کال د "ګراهام بېل" په نامه یوه امریکایي ټلیفون کشف او جوړ کړ، ټلیفون په اوله کښې زیات کړاو غوښت چې یوه تن "آپریتر" به هغه رخ کاوه خو په ۱۸۹۱ کال د اتومات ټلیفون په جوړېدلو سره د مخابرې سیستم آسانه شو.

- یما وپوښتل: استاده افغانستان ته ټلیفون څه وخت راغی؟

ښوونکی بیا وموسید اوویې ویل: د دې کیسه هم ډېره په زړه پورې ده، د امیر عبدالرحمن خان د واکمنۍ په وخت په ۱۸۹۵م کال کښې د ده زوی سر دار نصر الله خان د انګلستان په سفر تللی وُ، ده ته د نورو سوغاتونو تر څنګ د ټلیفون یوه دستګاه هم ورکړه شوې وه او ده بې له دې چې اهمیت ته یې پاملرنه وکړي په تحویلخانه کښې اچولې وه، خو کله چې په ۱۸۹۹ کال نرنداس نومي هندي د ولایتي اوبو (شربتونو) د جوړولوله پاره افغانستان ته راغی دلته یې دا دستګاه په تحویلخانه کښې ولیدله نو سردار نصر الله خان ته یې وویل چې دی د ټلیفون په کار هم پوهېږي همغه وُ چې دولیعهد سردار حبیب الله خان په اجازه یې د ټلیفون لومړی لین چې په یوه لینه مسی سیم یې کار کاوه د سردار حبیب الله خان او سردار نصر الله خان د استوګنځیو تر منځ چې یو کیلومتر واټن یې درلود، وغځاوه؛ دوهم لین د سردار حبیب الله خان له استوګنځي څخه د کوتوالۍ قوماندانۍ ته تېر شو، دریم لین د ارګ له دروازې څخه د بابر تر باغه پورې تمدید شو. څلورم لین داعیانو له ودانۍ څخه چهل ستون ته وغځول شو، همدا راز د بابر د باغ لین راغونډ او باغ بالا ته یوړل شو او یو کال وروسته د ټلیفون یو اوږد لین د سردار نصر الله خان له استوګنځي څخه چهل ستون او بیا پغمان ته وغځول شو.

جلال وپوښتل: د ټلیفون د زده کړې له پاره څه کارونه شو؟

ښوونکي وویل: ولې نه! په همغه لومړی کال چې ټلیفون په کابل کښې خبرې کولې څلور تنه افغاني ځوانان نوموړي نرنداس د ټلیفون د چارو له پاره تر روزنه لاندې ونیول خو له افغانستان نه د نرنداس په ایستل کېدو د ټلیفون ساحه هغه وخت محدوده پاتې شوه.

مهیمن وویل: استاده په راوروسته کښې د ټلیفون له پاره بیا څه وشول؟

ښوونکي وویل: که هر ځوستونځې را پېښې شي خو بیا هم ژوندون پر مخ روان وی، تمدن پر مخ روان وی، علم او تخنیک دنیا سره لنډوي، ملتونه او هېوادونه مجرد ژوند نه شي کولای نو په دې بنا په افغانستان کښې هم ژوند له ستونځو سره سره خپله لاره وهله. د امیر حبیب الله خان په وخت کښې دټلیفون د پراختیا اړتیا نوره هم زیاته شوه او بیا هم له هندوستان نه د ټلیفون یو ۲۵ لینه

سوچبورد راوړل شو او پخواني یوستوی ټلیفونونه ټول په هغه کښې ځای پر ځای شول او همدا د هیواد لومړنی ټلیفوني مرکز بللای شو. د ۱۹۰۹م کال شا او خوا له کابل نه تر جلال اباد پورې یو دوه لینه ټلیفون وغځول شو چې په هر رباط کښې یې د نیم لاریزه کولو غوږۍ درلودې. بیا له جلال اباد نه تر لغمان پورې هم د ټلیفون لین تیر شو.

عبدالحمید په ډېره تلوسه پوښتنه وکړه: عامو خلکو له دې ټلیفونونه استفاده کولای شوه که نه؟

ښوونکي په شمېرلو الفاظو وویل: تر دې وخته ټلیفون یوازې د لویو کسانو او د سرکاري چارو له پاره و خو د ټلیفون له پراختیا سره د خلکو له پاره محصولي مخابرې هم پیل شوې، یعنی هر چا چې غوښتل له کابل نه ننګرهار یا له ننګرهار نه کابل ته مخابره وکړي کولای یې شول. خو خبرې یې مخامخ نه وې، هر چا به خپلې لیکلې خبرې ټلیفون ته سپارلې، هغه به د مقابل لوري ټلیفوني ته ویلې، هغه به مطلوب شخص ته رسولې او ځواب به بېرته همدا ډول را غبرګېده. هماغه وخت دمخابرې بیه د دوو پیسو سره برابره او د ټول کال د ټلیفون لاس ته راغلی محصول دوه زره کابلۍ روپۍ کېدلې.

ښوونکي زیاته کړه: داعلیحضرت امان الله خان د واکمنۍ په پیل کښې پر دې ۲۵ لینه ټلیفون سربېره یو ۵۰ لینه سوچبورد هم د شاه دو شمشېره له پله سره نژدې په پوسته خانه کښې نصب شو خو بیا څو کاله وروسته پر دې سربېره یو ۱۰۰ لینه سوچبورد هم کښېښودل شو او بیا ټول هیواد ته د ټلیفون سیمونه وغځول شول او هیواد د ټلیفون تر پراخه جال لاندې راغی چې ورځ په ورځ پراخه او په مرکز او ولایاتو کښې د ټلیفون غوږۍ په ګڼ شمېر کښې وشرنګېدې او له بهرنیو هیوادونو سره ټلیفوني اړیکي ټینګ شول.

شپږم درس

راډیو

د ساینس ښوونکي تر جوړ تازه وروسته زده کوونکو ته وویل: نن به هم په ساینسي ایجاداتو خبرې کوو خو مخکښې له دې چې بحث پیل کړو، زه له تاسو نه پوښتم چې راډیو پېژنئ؟

زده کوونکو په یوه خوله وویل: هو! راډیو خو د خبرېدو او تفریح ډېره ښه وسیله ده او په هر کور کښې ځای لري.

استاد وپوښتل: پوهېږئ چې څنګه او چا اختراع کړه؟

مهیمن وویل: ماته مې پلار د یوه معلوماتي کتاب له مخې وویل چې د بې سیم تلګراف پر مختګ راډیو وزېږوله او د ګڼو پوهانو تر نظري هڅو وروسته راډیو جوړه شوه.

استاد وویل: هو! ستا معلومات درست دي، الماني هرتس دریاضي د معادلو له مخې ثابته کړه چې په فضا کښې د برېښنا قوه د څپو په بڼه لېږل کېدای شي او د انسان د خبرو یانو روغږونو څپې برېښنا ایزې کولای شو چې لېرې ملکونو ته رسېږي او همدا تجربه د بې سیم تلګراف د بنیاد خښته شوه او بیا ایټالوی پوه "مارکنی" د همدې تجربې په رڼا کښې په ۱۸۹۵م کال راډیو جوړه او په لندن کښې د خلکو نندارې ته وړاندې کړه چې په شلمه پېړۍ کښې یې چټکه پراختیا وکړه او دا دی اوس ګورو چې په نړۍ کښې ډېرې حساسې راډیو ګانې جوړې شوې دي.

د ساینس درسونه

د ساینس ښوونکي نن خپلو زده کوونکو ته په داسې حـال کښې چې د ساینس درسی کتاب تمام شوی وُ خو تعلیمي کال لا پاتې وو، په خوښۍ وویل:

له درس سره ستاسو علاقه، په وخت حاضرېدل او غیر حاضري نـه کـول د دې سبب شول چې زمونږ د ساینس درسي کتاب تر ټاکلـی وخـت وړانـدې سـرته ورسېږي نو اوس مونږ وخت لرو چې پـه پـاتې درسـي سـاعتونو کـښې د ساینسـي ایجاداتو او افغانستان ته د تمدن د سوغاتونو د راتلو په اړه خبرې وکړو او پـر دې وغږېږو چې افغانستان ته د نوي تمدن ښه څه وخت را خلاصه شـوه؟ او پـه نـړۍ کښې شوي ساینسی ایجادات څنګه او کوم- کوم وخت افغانستان ته راغلل؟

زده کوونکو ټولو په یوه خوله وویل:

دا خو ډېر په زړه پورې بحث دی خو څنګه به یې پیلوو؟

ښوونکي ورته وویل:

آسانه ده، هره ورځ به یوه- یوه موضوع یا دوو او پرې غږېږو به، مثـلاً یـوه ورځ به پر دې غږېږو چې الوتکه څه وخت جـوړه شـوه، افغانسـتان تـه څه وخـت راغله او د خلکو عکس العمل ورسره څنګه وُ، موټر څه وخت ایجاد شو؟ څه وخـت

یما وویل: استاده افغانستان ته به راډیو ډېره وروسته راغلې وي که څنګه؟

استاد په موسکا وویل: دا هم جالبه ده چې افغانستان تـه راډیـو ډېره پخـوا او پـه همهغه وخت کښې چې لا په خاړپو څو وه، راغلـې ده. داعلیحضرت غـازي امـان الله خان حکومت په ۱۳۰۴لمریز کال عطاء الله خان د راډیو تخنیک د زده کړو لـه پاره المان ته ولېږه چـې پـه ۱۳۰۵ کـال لـه څو تنـو المانیـانو او د راډیـو لـه دوو لېږونکو دستګاو سره بېرته هېواد ته راستون شو، دلته په چټکـی د راډیـو د ستډیو او مرسلې د جوړولو کار پیل شو، د ۱۳۰٦ش کال پـه تلـه کـښې راډیـو خپـل ټول قانوني مراحل طی کړل او په همدې کال یې د خپلې ځانګړې لایحـې لـه مخـې په خپرونو پیل وکړ. د سندرو او خپرو نو خپرول د راډیو مهمه برخـه وه. مدیـر یـې محمد محسن نومېده؛ ویاند یې ښاغلی سـرور ګویـاو او اسـتاد قاسـم، اسـتاد غـلام حسین استاد نتو، قربان علی ربابي اونورو سندرې پکښې ویلې او سازونه یې پکښې خپرول.

ګل محمد وویل: استاده د راډیو ستډیو چېرته وه؟

ښوونکي وویل: دا هم په جالب ځای کښې وه، کومه ودانـي چـې راډیـو پکښې جوړه شوې وه لندني کوټی یې بلله او دا څکـه کلـه چـې سـردار نصر الله خان په ۱۸۹۵م کال لندن ته په سفر تللي و پـه بېرتـه راتلـو کـښې یـې د لـندن د ودانیو نقشه هم له ځانه سـره راوړې وه او دا کـوټی د همهغـه نقشـې لـه مخـې د لندن د ودانیو په سبک جوړه شـوه اودا پـه هـېواد کـښې د غربـي سـبک لومـړی وداني وه، راډیو له همدې کوټی نه خپرونې کولې او انتن یې د کـوټی مخـې تـه په چمن کښې درول شوی و، لندني کوټی د کابل د هارتل پله شـمالي اړخ تـه د سرې میاشتې اوسنی ودانی تـه مخـامخ جـوړه شـوې وه چـې اوس یـې پـر ځای یوورکي پارک ودان دی. دا هم د یادولو ده کله چـې پـه افغانسـتان کـښې راډیـو خپرونې پیل کړې هغه وخت زموږ ګاونډیانو راډیویي نشرات نه درلودل.

مهیمن وپوښتل: استاده د راډیو سیټونه هم بدل وو که نه؟

استاد وویل: هو بچیه! د راډیو سیټونه ډېر ابتدایي وو، په منځ کښې یې ځراغ درلود د ځراغ په لګېدلو سره به راډیو تودېدله او بیا به یې خبرې کولې، په یوه لویه بټری به یې کار کاوه چې چار جول او له یوه ځای نه بـل ځای تـــه

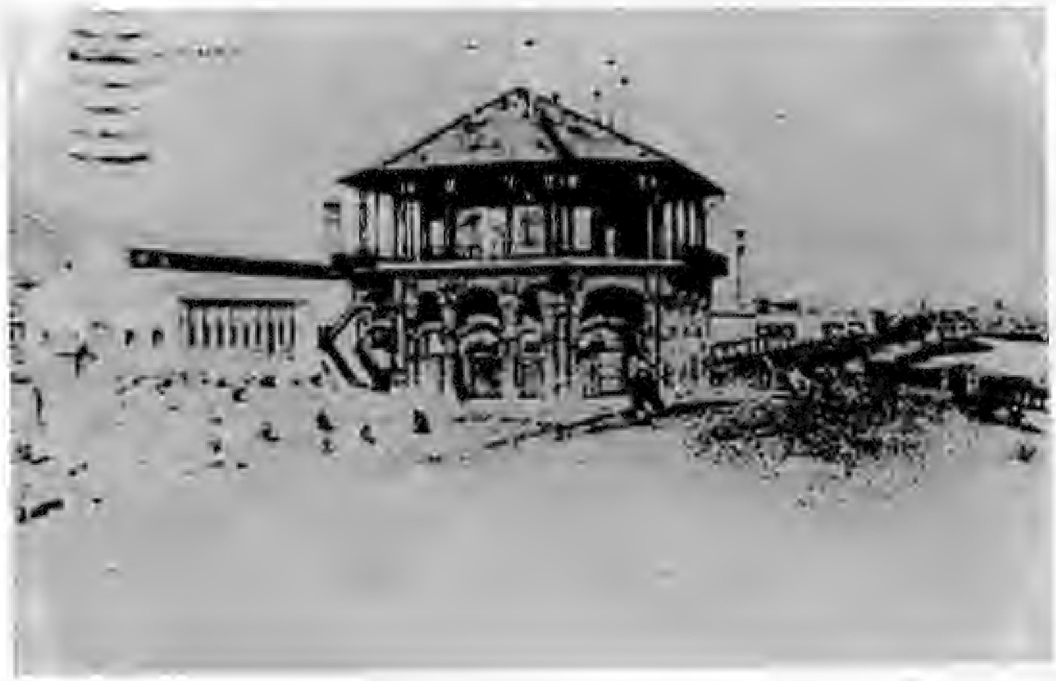

لندني کوټی چې راډیو لومړی ځل ترې خپرېده

لېږدول یې ستونځمن وو، داوخت لاد برېښنا راډیو ګانې نه وې جوړې شوې البته یوراز غوړې کرستالی راډیو ګانې هم وې چې بیه یې لږ وه او برېښنا یا بټرۍ ته یې اړه نه دلوده.

استاد زیاته کړه:

د راډیویي خپرونو تر پیلېدو مخکښې، دېرش پا یې بټرۍ لرونکې راډیو ګانې خلکو ته ووېشل شوې چې د ۱۳۰۷ش کال په اواخرو کښې یې شمېر زردانو ته ورسېده.

یما وپوښتل: عامو خلکو له راډیو نه استفاده نه شوه کولای؟

ښوونکي ځواب ورکړ: ولې نه؟ په جشنونو او ملي ورځو کښې به یې د خلکو د ګڼې ګوڼې په ځای کښې په پایو کښې لوډسپیکرو نه نصبول او ټولو به یې نشرات اورېدل او په لومړۍ مرحله کښې راډیو معمولا دورځې دوه ساعته خپرونې کولې.

خالد وویل: استاده د راډیو دا دستګاه بیا څه شوه؟

ښوونکي دافسوس سروخوځاوه او وې ویل: افغانستان تل د دښمنانو له لاسه نارامه و او وخت په وخت پر هېواد مستقیم یا غیر مستقیم تېري شوي د ۱۳۰۷ کال په سقوي اړدوړ کښې د نورو ورانیو تر څنګ د راډیو دا دستګاه هم ورانه شوه او کله چې دنادر خان حکومت وغوښتل هغه بېرته په کار واچوي نو د شوروي د ټېلګراف متخصصین یې راوغوښتل چې هغه فعاله کړي هغوی تر څېړنې وروسته د خپل سفارت له لارې د افغانستان د باندنیو چارو وزارت ته خبرور کړ چې د راډیو تش انتن پاتې دی نور یې د خپرولو او اړتیا وړ ماشینونه مات یا له کاره وتلي دي نو څکه ترمیمېدای نه شي او له سره باید نوي ماشینونه واخیستل شي. همدا وچې تر ډېره وخته د راډیو کار پاتې شو.

سهار ګل وویل: د راډیو جوړولو له پاره بیا څه وخت اقدام وشو؟

ښوونکي وویل: دا وخت خلك له راډیو سره بلد شوي او وسمنو خلکو په کابل او ولایاتو کښې راډیو ګانې لرلې چې د نورو هېوادونو خپرونې به یې پکښې اورېدې. له دې امله د افغانستان دولت یو ځل بیا په ۱۳۱۴ کال د راډیو د جوړولو پرېکړه وکړه د پل باغ عمومي جنوبي اړخ ته د راډیو د سټډیو له پاره یوه

هغه سمتي پایه چې په حلقه یې چوکاټ کېښې به یې لوړ سپکر ځړول شوی و او خلك به ترې را تول وو

PROPERTY OF ACKU

لویه وداني جوړه شوه او په یکه توت کښې یې د مرسلې پایې او ماشینونه ودرول شول. په ولایاتو کښې یې لاوډ سپیکرونه جوړې شوې، د سندرغاړو، هنرمندانو، لیکوالو او ادیبانو ډلې په راډیو کښې د کار له پاره چمتو شوې او بیا د ۱۳۱۹ کال په زمري کښې راډیو ازمویښتي خپرونې پیل کړې او د ۱۳۲۰ کال دوري له لومړۍ نیټې نه کابل راډیو رسما پرانستل شوه او د صدرات مرستیال او د پوهنې وزیر ارواښاد سردار محمد نعیم د راډیو اهداف داسې بیان کړل: ... زموږ راډیو عرفاني ده، د افکارو دروزنې او د قوم د ښوونې او پالنې له پاره ده، د بزګرانو او د کلیو د اصلاح د پاره ده، د بې کارۍ د لرې کولو او زیار او کار د خپرولو له پاره ده. د سوداګرو او تجارت د پاره ګټوره او د وطني مصنوعاتو د ترویج د پاره ده، د کسب کار او د لاسي او عصری حرفو د ښوونې د پاره ده، د کورنیو د اصلاح د پاره ده، د ملي ژبې د خپرولو او ډېرولو له پاره ده، ددې لپاره ده چې موږ د افغان پخوانی ملت په خپل روڼ تاریخ او مفاخرو پوه شو، د دې د پاره ده چې دانکیالی قوم په دینی او اخلاقی نصایحو له عیش پرستۍ او اخلاقی ضعف څخه لرې شي، د دې لپاره ده چې تاسې نوي خبرونه او ځینې تاریخي پروګرامونه واورئ!

ښوونکي زیاته کړه: او په دې ترتیب په هېواد کښې راډیويي خپرونې رواني شوې او پرمختیایي ګامونه یې واخیستل! د راډیو یې نشراتو د تعمیم له پاره حکومت د ښار د ګنې ګوڼې په ځایونو کښې سمتي پایې جوړې کړې وې او لوی- لوی لوډسپیکر یې پکښې راځړولي وو چې لینونو یې له ستوډیو سره مستقیم تماس درلود. او خلک به پرې را ټول وو.

اووم درس

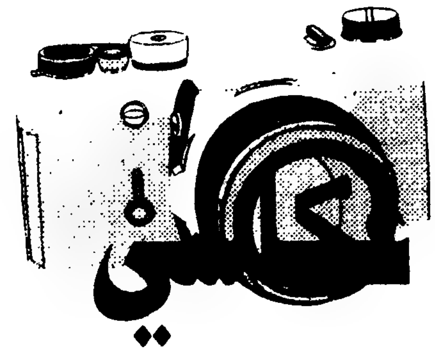

ټولګي ته داستاد په ننوتلو سره ټول زده کوونکـي پـاڅېدل او سـلام يـې ورته وکړ، ښوونکي په خاصه مهرباني و عليکم السلام ورته وويـل او بيـا يـې خپلـې خبرې پيل کړې:

د يوه مخترع د قبر په ډېر ليک داسې ليکل شوي:

"هغه ورانګې مجبورې کړې چې د ژوند تېرېدونکې لحظې د تل له پـاره په همهغه ډول چې وې وساتي".

تاسې پوهېږئ چې دا جملې به د څه شي د مخترع پر قـبر ليکلـې شـوې وي؟

څو تنو شاګردانو پرله پسې وويل: نه پوهېږو!

مهيمن ګوته پورته کړه او وې ويـل: فکـر کـوم چـې داسـې عبـارت بـه د عکاسۍ د مخترع په شناخته ليکل شوی وي!

ښوونکي په زياته خوښۍ ورته وويل: هو! هو! ښځي سم ځواب دی!

او بيا يې زياته کړه: هسې خو عکاسـي هـم لکـه د زيـاتو نـورو اختراعـاتو غونډې ورو- ورو د ډېرو کسانو په زيار را منځ تـه شـوې او بشپړتيايي پړاوونـه يـې وهلي دي، د عکاسۍ واقعي مخترع د "ژوزف نيسه فورنيپس" په نامه يـو فرانسـوی

دی چې د عکس د پاینبت په باب یې تجربې وکړې بیا د "ژاک مانده داګر" په نامه یو انځور ګر چې هغه هم په دې باب تجربې کړې وې ورسره ملګری شو. په ۱۸۳۳ (۱۲۱۲لمریز) کال د فورنیپس په مرینه د عکاسی اختراع په نیمایي کښې پاتې شوه چې بیا یې ملګري "ډاګر" بشپړه کړه او د فرانسې د علومو اکاډیمی دالوی کشف تولې دنیا ته وړ یاوړاندې کړ. ډاګر په دې اختراع داسې نوم ویوست چې په ۱۸۵۱ (۱۲۳۰لمریز) کال کښې یې د مرینې دود په ډېر درناوي تر سره شو او یا دشوی ډېرلیک یې پر قبرو لیکل شو. عکاسی ورځ په ورځ وده وکړه او اوس داسې حد ته رسېدلې چې د ژوند تولې خاطرې ورسره تړلې دي.

یما پوښتنه وکړه: عکاسي افغانستان ته څه وخت راغله؟

استاد موسکی شو ویې ویل: عکسونه ډېر پخوا له هندوستان نه افغانستان ته راغلل او افغاني رجال چې هند ته تللي وو عکسونه یې واخیستل خو د عکاسی کامره په خپله د امیر شېر علیخان په وخت یعنې د نولسمې پېړۍ په دوهمه نیمایي کښې افغانستان ته راغله چې د هغې وخت عکسونه یې اخیستي او د امیر شېر علیخان، اولادونو او کابینې عکسونه یې چې د همغه وخت دي تر اوسه راپاتې دي.

استاد زیاته کړه: امیر عبدالرحمان خان د عکاسی یوه جالبه خاطره لري وایي یو وخت یو عکاس راوړاندې شو، کامره یې راته سمه کړه او غوښتل یې چې زما عکس واخلي. خو له ماسره ولاړ نوکر له دې وېرې چې ګرمه وسله ورسره ده او ماپرې ولي. ورمنډې کړې او کامرې ته یې لاس وراچاوه خو ما ورته وویل: مه کوه په دې عکس اخلي نو بیا یې پرېښود.

عبدالواحد وویل: د عامو خلکو له پاره د عکس اخیستلو زمینه څه وخت برابره شوه؟

استاد وویل: تر دې وخت عکاسي یا په خارج کښې کېده او یا خارجي عکاسان هېواد ته راتلل عکاسي یې کوله خو د امیر حبیب الله خان په وخت کښې افغاني عکاسانو له بهرنیو عکاسانو نه د عکس اخیستلو چل زده کړ او د ۱۲۹۳لمریز (۱۹۱۴م) د غبرګولې په ٦ نېټه په پل باغ عمومي کښې د "عکاسخانه شاهی" په نامه د عکاسی یوه ستډیو جوړه شوه او ماهرو افغاني عکاسانو کار

يو لرغونی عکس چې په افغانستان کښې اخيستل شوی دی

پکښې کاوه چې طبيعي او يادګاري عکسونه يې په سراج الاخبار کښې خپاره شوي له دې ډلې څخه يار محمد، در محمد، احمد شاه، ګل محمد موظف عکاسان او معين السلطنه سردار عنايت الله خان شوقي عکاس او د عکسونو وينځونکي او سموونکي د امان بيګ خان په نامه ذي.

استاد زياته کړه: تر دې وروسته په اماني دوره او بيا راوروسته وختونو کښې د عکاسۍ راز- راز کامرې افغانستان ته راغلې خو هغه کامرې چې فوري عکسونه اخلي او د عکاسۍ د لومړنيو وختونو ښکارندو يي کوي لا تر اوسه کار ورکوي او د قبالو او نورو اسنادو له‌پاره خلک عکسونه پرې اخلي.

اتم درس

سينما

ښوونکي تر سترګې مه شي وروسته وويل: نن به سيل کوو!
مهيمن وويل: پوه شوم نن د سينما په باب راته غږېږئ!
ښوونکي په موسکا وويل: آفرين ښځي سمه ده!
بيا يې وويل: رښتيا تا سوکله سينما ته تللي ياست؟
ټولوويل: نه! استاده! تاسو ته معلومه ده چې زموږ په وخت په هېواد کښې سينما ګانې تړل شوې دي.

استاد وويل: خير که سينما نشته تاريخ خو يې شته، راځئ خبرې پرې کوو. د سينما فکر هم لکه د نورو ګنو اختراعاتو غونډې په ۱۹ پېړۍ کښې را پيدا شو، تر ۱۸۵۰ کال وروسته پر خوځنده عکسونو تجربې پيل شوې چې د نړۍ د بيلا بېلو هېوادوګنو پوهانو تجربې پرې وکړې، پيل يې له انګلستانه وشو او د عکس روښانه ښوروونکی څراغ يوه اتريشي جوړ کړ، په ۱۸۶۰ کال کښې د "کلمن سلرز" په نامه يوه امريکايي ديو حرکت دبېلو- بېلو شېبو عسکونه برابر کړل، "جان ايساک" د يوه څغلېدونکي اس بيلې- بېلې لحظې عکاسي کړې، په ۱۸۸۷ کښې "توماس اديسن" هڅه وکړه چې خوځنده عکسونه په يوه پټۍ کښې سره تنظيم کړي، بيا د "جارج استن" تر مرستې وروسته بريالی شو چې په يوه پټه کښې د بېلا

زموږ هېواد ته راغی او څه ډول استفاده ترې وشوه؟ په همدې ترتیب بــه د نــورو عصري ایجاداتو په باب غږېږو او زه به خپل معلومات چې په دې برخه کــښې مــې را غونډ کړي درته اوروم او که تاسو هم څه اورېدلی وي پرې ور زیاتوئ به یې!

زده کوونکو په ګډه وویل: موږ ډېرهعلاقه لرو چې دا خوندور او ګټور بحث راونښلوو.

ښوونکي وویل: هو! له خیره سر له سبانه به په یوه- یوه موضوع غږېږو!

زده کوونکو ورغبرګه کړه: ډېره ښه ده!

ښوونکي وویل: نن نو د خدای پامان!

زده کوونکو په یوه خوله وویل: په مخه موښه!

ښېلو حرکتونو عکسونه خوندي کړي او له دې سره د فلم اخیستلو بنسټ کېښودل شو او په ۱۸۹۴م کال " اګوست لومیری" نورغورځوونکی جوړ کړ او دپردې پر مخ لومړی فلم وښودل شو.

خالد وویل: استاده مور اورېدلي چې سینمایي فلمونه لومړی بې غږه وو یوازې خوځنده عکسونه یې ښودل اوبس!

ښوونکي ځواب ورکړ: هو! خالد جانه همداسې ده.

یما وپوښتل: افغانستان ته فلم او سینما څه وخت راغلل؟

ښوونکي په خوښی وویل: ګرانه زموږ اصلي موضوع خو همدا ده، هوکې! افغانستان ته سینما د انګرېزانو سوغات ده، کله چې د برتانوي هند د باندنیو چارو سکرتر مستر دین په ۱۹۰۴م کال کښې افغانستان ته له لاسپوځي امیر سره د تحت الحمایګی د تړون د تجدید له پاره راته نو د نورو سوغاتونو تر څنګ یې د سینما پروجکتور هم عیاش امیر ته له خانه سره راوړی و چې دی اوګنې ښځې یې فلمونه پکښې وګوري او ساعت یې تېر شي.

استاد زیاته کړه: له دې ماشین سره یې یو کار ګر هم امیر ته وروباخښه او په دې ترتیب لومړی ځل په افغانستان کښې د سینما په پرده عکسونه وګرځېدل او سینما افغانستان ته راغله.

خالد پوښتنه وکړه: استاده سینما څه وخت عامه شوه؟

ښوونکي وویل: د افغانستان د خپلواکی تر ترلاسه کېدوو وروسته د ټولنیز ژوند په هره برخه کښې نوي ګامونه واخیستل شول، له دې سره دتمدن سوغاتونه هم را ډېر شول او په دې لړ کښې د سینما په برخه کښې هم نوي اقدامات وشول. په اماني دوره کښې لومړی ځل سینما د ارګ د سلامخانې په برنده کښې د خلکو د تماشې له پاره په کار واچوله شوه خو بیا د امیر عبدالرحمان خان د وخت په سلامخانه کښې د استقلال دلیسې تر څنګ دایمي سینما جوړه شوه چې د کابل سینما بلله کېده او د زرنګار پارک جوړېدو تر وخته (۱۳۴۲م لمریز) ودانه وه.

د پغمان سینما ودانۍ چې.. په سقوي اړدوړ کښې سوځول شوی ده

ښوونکي زياته کړه: هغه وخت سينما غږ نه درلود او چوپ فلمونه به پکښې ښودل کېدل د دې له پاره چې د فلم ليدونکي بوخت وساتل شي د پردې تر څنګ به فرخ افندي ويلون او غلام حسين پيانو غږول.

مهيمن وويل: استاده همدا يوه سينما جوړه شوې وه؟

ښوونکي په تبسم ځواب ورکړ: له کابل سربېره د پغمان سينما تياتر په نامه په پغمان کښې هم يوه ډېره عصري ودانۍ جوړه شوې وه چې د سوونو کسانو د ناستې له پاره يې څوکۍ درلودې. په دې ودانۍ کښې پر فلمونو سربېره ډرامې هم ښودل کېدې او د جشن په شپو ورځو کښې به يې د ډرامې او فلمونو بېلا بېل نمايشونه درلودل.

استاد زياته کړه: د پغمان سينما په سقوي اړدوړ کښې وسوځوله شوه او بيا په ظاهر شاهي دوره کښې په کابل او ولاياتو کښې ګڼې سينماګانې جوړې شوې لکه پامير سينما، بهزاد سينما، ميوند سينما، آريانا سينما، پارک سينما، آريوب سينما او نورې.

خالد وپوښتل: استاده فلم جوړول هم په افغانستان کښې شروع شول که نه؟

استاد وويل: هو! په ۱۳۲۵ لمريز کال کښې د "عشق او دوستی" په نامه لومړنی فلم افغانانو جوړ کړ چې ليکونکي يې اروابناد رشيد لطيفي وُ او په برتانوي هند کښې ډک کړای شو، بيا د ۴۰ په لسيزه کښې د فلم ډکولو دستګاه هېواد ته راوړله شوه چې ځينې فلمونه ډک کړای شول خو په افغانستان کښې فلم د يوه تجارتي صنعت په توګه وده ونه کړای شوه.

نهم درس

تلویزیون

د ساینس ښوونکي خپلو زده کوونکو ته تـر ښه راغلاسـت وروسـته وویـل: خوږو شاګردانو د ساینسي ایجاداتو خوږو درسونو ته دوام ورکوو، د نـن ورځې لـه پاره بیا هم تاسې موضوع وټاکئ چې پرې وغږېږو!

مهیمن اجازه وغوښته په موسکا یې وویل: په راډیو مو په مخکښې درسـونو کښې خبرې کړې وې نن به د راډیو پر کوچني ورور تلویزیون خبرې وکړو!

ټولو زده کوونکو د دې وړاندیز تایید وکړ او ښوونکي وویل: زماهم خـوښه ده نن به تلویزیون ګورو، نو راځئ د تلویزیون ننداړې ته کښېنو.

د تلویزیون معنی "لروینون" له لرې لیـدل دي او پـه داسـې سیستم جـوړ شوی چې برېښنا ایزې څپې غږ او عکس دواړه له مرسلې نه اخلـي او د تلویزیـون په پایه کښې یې پلی کوي. د تلویزیون څپې مخامخ یون کوي نو ځکه یـې لـوړې او غرونه مخه نیسي او د نشریه ساحه کښې یې محدودیتونه راځي.

احمد وویل: د تلویزیون مخترع څوک او چـېرې لومـړی ځل جـوړ شـوی دی؟

ښوونکي وویل: د تلویزیون په جوړولو ډېرو کسانو ځانونه ستړي کـړي څو دې مرحلې ته را رسېدلی، لومړی ځل په ۱۸۷۳ کال یوه برتانوي تلګرافر "مـې" پر

بربېښنا ایز جریان د رڼاد بدلولو مفکوره را منځ ته کړه، په ۱۸۸۸م کال کښې هالواچس د فوټو بر يښنا پراغېزو تجربې وکړې او بیا د انګلیسي برد او امریکایي جنکنز په هڅو په ۱۹۲۵م کال په ځپو کښې د عکس لېږدولو تجربه کامیابه شوه او بیا یو شمېر نورو پوهانو د دې کار په بشپړتابه کښې هڅې وکړې او لومړنۍ تلویزیوني تجربې وشوې څو لومړی ځل د تلویزیون اساسي او عمومي ننداره په ۱۹۳۶م کال په لندن کښې وښودله شوه او ورپسې نورو هېوادونو ته تلویزیوني خپروني وغځېدې، ورو- ورو یې وده وکړه او اوس د مصنوعي سپوږمیو (سټلایټ) په مرسته د تلویزیونا غږونه او تصویرونه تر لرې- لرې پورې خپرېږي.

عبدالرشید وویل: په افغانستان کښې تلویزیون څه وخت فعال شوی او خپروني یې پیل کړې دي؟

ښوونکي وویل: په افغانستان کښې تلویزیون د راډیو په خلاف ډېر وروسته پیل شوی، یو خو افغانستان غرنی هېوا د دی او د تلویزیون شبکې په سختۍ پکښې غځولې کېږي او بل افغانستان تر تلویزیون نورې زیاتې اړتیاوې درلودې له دې امله وو چې د تلویزیون جوړولو ته ډېر وروسته اقدام وشو.

استاد زیاته کړه: په افغانستان کښې د تلویزیون سټډیو د جوړولو له پاره په ۱۳۵۱ کال د اروانښاد محمد موسی شفیق د صدارت په وخت کښې چې ښاغلی صباح الدین کشککی د اطلاعاتو او کلتور وزیر وُ اقدام وشو او د پلانګذارۍ او جوړولو لومړني پړاوونه یې ووهل شول خو عملی او اساسي کار د داوُد خان د جمهوریت په دوره کښې پرې پیل شو، د جاپان په تخنیکي او علمي مرستو دستډیو ساختماني چارې د فوایدعامې وزارت د انجنیرانو په لاس تر سره شوې.

مهیمن وپوښتل: استاده لومړی د توراو سپین تلویزیون دستګاه جوړه شوه؟

ښوونکي په موسکا وویل: جالبه ده په افغانستان کښې به کارونه لږ کېدل خو چې کېدل به ښه به وو او پیل به یې پوخ وو نو تلویزیون هم په پاخه ډول پیل شو، سره له دې چې په نړۍ کښې تلویزیون په اوله کښې تور او سپین وُ او بیا رنګه شو خو په افغانستان کښې له هماغه پیل نه د تلویزیون رنګه او مجهزه دستګاه جوړه شوه او آنتن یې د کابل ښار د آسمایي غره په لوړه څوکه د پنځوس مترو په لوړوالي د ۱۳۵٦ کال په لیندۍ کښې ودرول شو.

استاد زیاته کړه: د افغانستان تلویزیون د ۱۳۵٦کال د کب په ۲۵ نیټه عملاً امتحاني خپروني پیل کړې اود کابل ښار په مهمو پارکونو او د ګڼې ګوڼې په ځایونو کښې یې د تلویزیون پایې کښېښودې چې کابل ښاریان یې ډله ایزه ننداره وکړي، پتېیل شوې وه چې د تلویزیون خپروني تر ډېره حده تعلیمي او روزنیز اړخ ولري، دولت پرېکړه کړې وه چې د تلویزیون رسمي خپروني به د ۱۳۵۷ کال د چونګاښ په ۲٦ نیټه د جمهوریت د کلیزې په ورځ د جمهور رئیس په وینا پرانستلې کېږي.

احمد وپوښتل: استاده تلویزیون بیا په ټاکلې ورځ پرانستل شو که نه؟

استاد یو سوړ اسویلی وایست او ویې ویل: نه داسې ونه شول، په افغانستان کښې د ۱۳۵۷ش کال د غویي د اوومې نیټې خونړۍ کودتا هر څه ګډوډ کړل، د دولت ملي پروګرامونه وځنډېدل او د کمونستانو لاسپوڅي حکومت د شوروي ښکېلاک له غوښتنو سره سم د افغانستان د ټولو چارو په کمونستي کولو او روسي کولو لاس پورې کړ، له دې ډلې نه د تلویزیون دستګاه هم چې تیاره جوړه شوې او په ثمر راغلې وه، د روسي ښکېلاک غوښتنو ته وګومارل شوه او د کمونستي سیاست او کلتور په خدمت کښې شوه.

استاد زیاته کړه: د افغانستان تلویزیون د خلقیانو په حکومت کښې رسمي خپروني پیل کړې او بیا د شمشاد د دستګاه په جوړېدلو سره د روسي تلویزیون یوه پایګاه ترې جوړه شوه چې د شپې تر ناوختو پورې به یې د روسي تلویزیون پروګرامونه او فلمونه ریلې کول.

خالد وپوښتل: د افغانستان په غرني هېواد کښې د تلویزیون شبکه څنګه وغځوله شوه؟

ښوونکي وویل: د استونځمن کارو خو کمونستي حکومت د خپلو اهدافو له مخې او د روسانو په مرسته د هېواد په لویو ښارونو کښې د تلویزیون محلي دستګاوې جوړې کړې چې په کابل سربېره په بدخشان، بغلان، بلخ، جوزجان، هرات، فراه، هلمند، کندهار، خوست، ګردېز، غزني، ننګرهار او کونړ کښې د تلویزیون محلي دستګاوې فعالې وې او کمونستانو په خلاص مټ د خپل تبلیغ او اهدافو له پاره کار ترې اخیست.

حمید پوښنه وکړه: اوس په افغانستان کښې تلویزیوني خپرونې شته که نه؟

استاد بیا د افسوس سروخو ځاوه او ویې ویل: نه! اوس په افغانستان کښې تلویزیوني خپرونې نشته، د تلویزیون نشرات تحریم شوي او د تلویزیون پایې کله نا کله په اعدام هم محکومیږي.

استاد زیاته کړه: زما په عقیده تلویزیون د تعلیم او زده کړې یوه ډېره ښه وسیله ده نو له هغه نه باید د استفادې کولو په ډول کښې بدلون راشي نه دا چې د تلویزیون دروازې وتړلې شي.

لسم درس

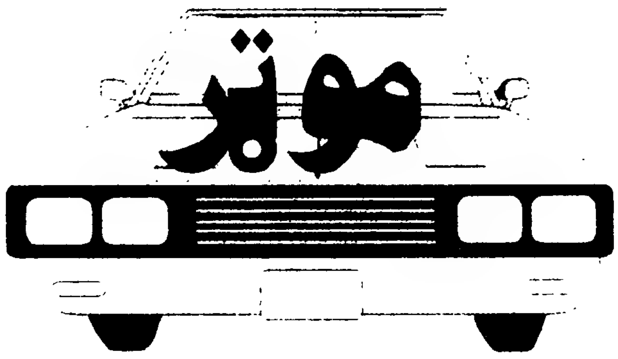

ښوونکي په ازمايښتي توګه زده کوونکو ته وويل: پوهېږئ نن به د څه په باب غږېږو؟

زده کوونکو په يوه خوله وويل: نه.

ښوونکي په موسکا وويل: نقل درکوم او هغه دا چې بشر تل داهيله لرلې چې هم ژر او هم په آسانۍ له يوه ځای نه بل ځای ته ورسېږي.

مهيمن وويل: غواړئ چې دموټر په باب وغږېږئ؟

خالد وويل: زه فکر کوم په الوتکه به غږېږئ.

يما وويل: زما په نظر بايسکل د ژر رسېدلو وسيله ده ښايي د بايسکل په باب به غږېږئ.

ښوونکي بيا موسکا وکړه اووې ويل: ستاسو ټولو ځواب سم دی ځکه دا ټولې د ژر رسېدلو وسيلې دي خو زه غواړم نن تاسو ته د موټر په جوړېدو او د ودرېدو وغږېږم او د مهيمن موضوع درته وځېږم!

زده کوونکو په يوه خوله وويل: سمه ده.

ښوونکي وويل: انسانانو له ډېر پخوا نه دا هيله درلوده چې له يوه ځای نه بل ځای ته په آسانۍ او چټکۍ سفر وکړي، لومړی يې د دې کار له پاره ځاروي لکه خره، اسونه، اوښان، فيلان، سنداګان، غژګاوان او ځينې نور يو په بل پسې اهلي کړل او پرې سپاره شول. خولوی تحول او بدلون هغه وخت راغی چې بشر

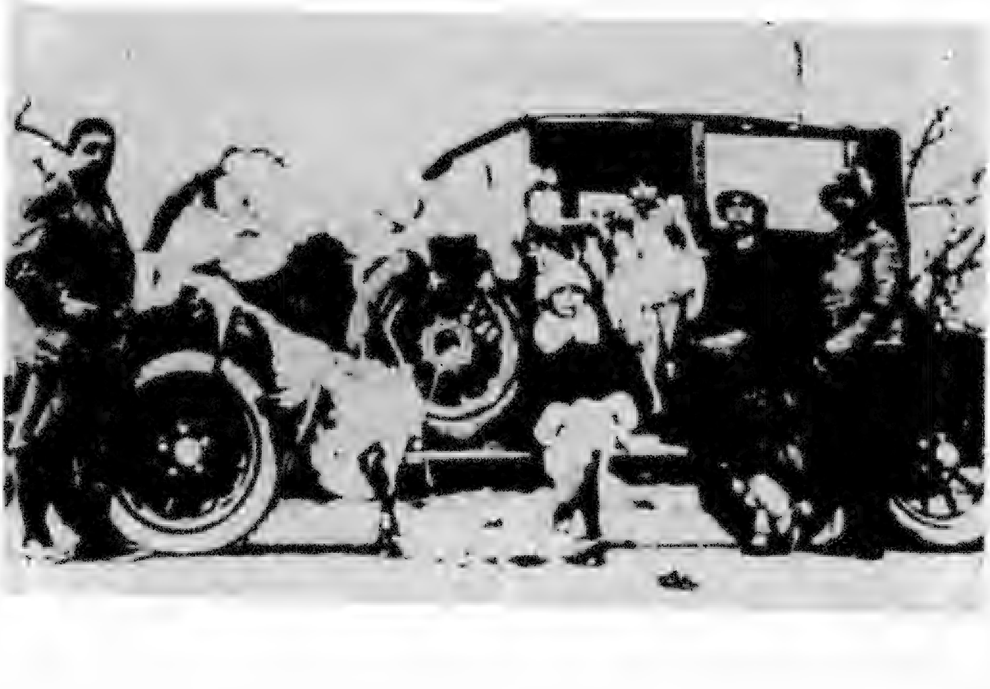

هېواد ته له لومړنيو راغلو موټرو څخه يو موټر

تصوير د ۱۹۲۷ کال ،

"ارابه" یا "عراده" جوړه کړه، لومړی دا عرادې په څاروو پورې وتړل شوې او د یوه څاروي دوړو څواک یې څو چنده زیات کړ او بیا هڅه وشوه چې دا ارابې په بله وسیله وچورلولې شي.

حامد وویل: استاده! د موټر د جوړولو فکر په دې وخت کښې را پیدا شوَ.

ښوونکي ځواب ورکړ: هو! فکر یې همدا وخت را پیدا شو خو وجود یې بیا هم ډېر وخت وغوښت څوموټر جوړ شو.

استاد زیاته کړه: لومړنی سړی چې داسې یوه څلور ارابه یي وسیله یې جوړه کړه چې له څارویو پرته یې حرکت کاوه یو هالنډی و چې سیمون ستوین نومېده، ده پر خپله ارابه یو بادوان تړلی و او د هغې په مرسته یې وکولای شوه چې ۶۸ کیلو متره فاصله په دوو ساعتونو کښې ووهی، بیا په ۱۶۴۹م (۱۰۲۸ لمریز کال کښې جان هوتزش یوه داسې ارابه جوړه کړه چې د ساعت غوندې د یوه لوی فنر په وسیله یې کار کاوه، ورپسې په ۱۶۸۵م (۱۰۲۴) لمریز کال یوه ساعت جوړوونکي "اسفان فارفلر" هم د فنر په وسیله یوه داسې بګی (ټانګه) جوړه کړه چې بې له اسه یې یون کاوه، په ۱۷۴۰ (۱۱۱۹ لمریز) کال یوه فرانسوی پوه داسې لېږدوونکې وسیله جوړه کړه چې د یوه لوی فنر په وسیله یې حرکت کاوه خو د فرانسې دولت یې هماغه د ازمایښت په لومړی ورځ په دې منطق چې ګرندیتوب یې زیات دی او ناوړه پېښې ترې پېښېږي، د ګرځېدو مخه ونیوله.

مهیمن چې د استاد خبرو ته غوږ غوږ وو یې ویل: تر فنري ارابو وروسته بیا څنګه ارابې را منځ ته شوې؟

ښوونکي په داسې حال کښې چې د ده توجه ستایله ورته وویل: افرین! اصلي خبره همدا ده چې د واقعي موټر بنسټ تر دې وروسته ایښودل کېږي او هغه د بخار په وسیله د چلېدونکو نقلیه وسیلو او ګاډیو را منځ ته کېدل دي چې ورو- ورو بشپړېږي.

د اتلسمې پېړی په دوهمه نیمایي کښې "سیمینګتن" داسې نقلیه وسیله جوړه کړه چې په بخار چلېدله چې دا وسیله د موټرونو بابا ګڼلای شو، ورپسې ترویسیک بخاري بګی جوړه کړه او بیا په نولسمه پېړی کښې په انګلستان کښې دا ډول نقلیه وسیلې ډېرې جوړې شوې خو څرنګه چې د ډېرو سکاره پکښې

لومړی درس

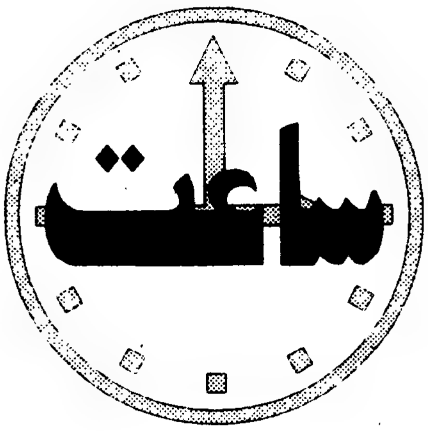

ښوونکي د درس له شروع سره شاګردانو ته وویل:

دا دي نن له وعدې سره سم په ساینسي ایجاداتو او اختراعاتو بحث کوو، ځکه همدا اختراعات او انکشافات وو چې د بشر د تمدن اړابه یې ګړندۍ کړه، په وخت کښې یې سپما راوسته، نړۍ یې دواتونو، هوایي کرښو، د برېښنا او تلفون په مزو او په هوایي څپو سره لنډه کړه، سره ویې ګنډله او د یوې کورنۍ بڼه یې ورکړه:

اڅک وویل: چې داسې ده نو استاده لومړی د ساعت په باب چې د وخت ارزښت او اهمیت یې ټاکلی معلومات راکړئ!

ښوونکي وویل: دا ډېره ښه موضوع ده، وخت د انسانانو په ژوند کښې ډېر ارزښت لري خو د هغو د وېش، ټاکلو او له هغې نه د منظمې استفادې کولو په برخه کښې انسانانو ډېرې ستونځې درلودې، دوړځې به یې وخت د لمر په ګرځېدو او حرکت ټاکه او د شپې به یې د ستورو په یون ځان ته وخت معلوماوه خو کله- کله به بیا وریځو او توپانونو د دوی ټول پروګرامونه ګډوډ کړل او له دوی نه به یې له وخت نه د سمې او منظمې استفادې امکانات واخیستل!

مهیمن وپوښتل ښوونکی صاحب، ساعت لومړی چا اختراع کړ؟

سوځېدل او ډېر لوګی یې کاوه او هم یې له ځینې کسانو سره ټکر وکړ نو ځکه یې پرمختګ ونه کړ!

خالد په تلوسه وویل: استاده نوموټر بیا څنګه پرمختګ وکړ؟

استاد موسکی شوویې ویل: هو په فرانسه کښې بخاري نقلیه وسیلو وده وکړه او د ۱۸۶۵م (۱۲۴۴لمریز) کال په نندار تون کښې خلک په مینه پرې راټول شول او همهغه وو چې د ۱۹ پېړی په دوهمه نیمایي کښې په نفتوتلونکي موټرونه هم جوړ شول او ورو- ورو یې وده وکړه او په بېلا بېلو هېوادونو کښې د موټر جوړولو کار دوام وکړ.

مهیمن وویل: د موټر په مخه کښې څو څه موانع او خنډونه را منځ ته نه شول؟

ښوونکی بیا موسکی شو او ویې ویل: ولې نه! د شلمې پېړی په پیل کښې یو شمېر کسانو له موټر سره کلک مخالفت وکړ، دوی به ویل چې موټر تر افیمو او شرابو هم خطرناک دی. دوی به دا هم ویل په داسې یوه وسیله کښې تلل چې مغز نه لري، لېونتوب دی.

خوزیات مخالفت هغو په لکونو کسګبرو کاوه چې د اسونو زینونو، نالونو او نورو سامانونو په جوړولو بوخت وو، کاروا نسرایونه یې درلودل، اسونه یې خرڅول او د اسونو او نورو څاروو په وسیله یې بارونه او مالونه وړل را وړل.

یما وپوښتل: افغانستان ته لومړنی موټر څه وخت راغی؟

ښوونکي په مینه وویل: زموږ اصلي موضوع همدا ده، موټر زموږ هېواد ته رښتیا هم د تمدن د یوه سوغات په توګه راغلی او هغه دا چې کله د برتانوي هندد باندنیو چارو سکرتر مستر دین د ۱۹۰۴م کال د دسمبر په لسمه نیټه کابل ته راغی نو د نورو سوغاتو نو تر څنګ یې دوخت پاچا امیر حبیب الله خان ته یو ګرندی موټر هم راوستی وُ چې اووه سوه پونډ سټرلنګ بیه یې درلوده.

خالد وویل: تر دې وروسته نور موټر هم راوغوښتل شول که نه؟

ښوونکی موسکی شو ویې ویل: هو! له دې کبله چې امیر حبیب الله خان یو استراحت طلب پاچاوُ او موټر له یوې خوا د سیر او سیاحت له پاره ښه وسیله وه او له بلې خوا د امیر کورنی ښځې، او اولادونه زیات وو نو د موټرونو اخیستلو

د لومړنیو نقلیاتو موټر

ته يې زياته توجه وکړه چې ورځ په ورځ د سرکاري موټرو شمېر زياتېده او د ۱۹۱۱م کال په دسمبر کښې د موټرو لړۍ دومره زياته شوه چې د سراج الاخبار د همدې مياشتې د يوه خبر له مخې دوخت پاچا د شپږو موټرو په کاروان کښې جلال آباد ته سفر وکړ.

مهيمن وويل: ماته مې بابا ويلي چې د امير حبيب الله خان په وخت کښې د موټرو شرکت هم جوړ شوی وُ په دې برخه کښې که زيات معلومات راکړئ!

ښوونکي وويل: سم يې درته ويلي. په ۱۹۱۳کال د حکومت له خوا د موټر چلولو يو شرکت جوړ شو چې يو شمېر لارۍ موټر پکښې وو او د مالونو دوړلو راوړلو له پاره استفاده ترې کېدله چې معمولاً تجارتي مالونه پکښې وړل کېدل.

استاد زياته کړه: په همدې ترتيب د دې پاچا په وخت کښې په ګرنديو او لاريو موټر وسر بېره بسونه او سرويسونه هم هېواد ته راوستل شول چې عکسونه يې سراج الاخبار خپاره کړي دي.

يما وويل: افغانستان ته لومړني راغلي موټر په څه شي چلېدل؟

ښوونکي وويل: لومړني موټر همهغه بخاري موټر وو چې د ډيزلو پر ځای لرګي پکښې سوځول کېدل چې هغو به بيا بخار توليداوه او د موټر ماشين به يې ځرخاوه، دا ډول موټر د امان الله خان په وخت کښې هم رواج وو.

ښوونکي زياته کړه: داوخت د سړکونو د پخولو او کلکولو له پاره له ډېرينو رولونو څخه کار اخيستل کېده چې د فيل په وسيله به کش کېدل او بيا وروسته داسې رولونه راغلل چې په بخار يې کار کاوه او سړکونه يې پخول. او بيا نوموټر را زيات شول او اوس د نړۍ ډېر لوکس اونوي ماډل موټرونه په افغانستان کښې شته.

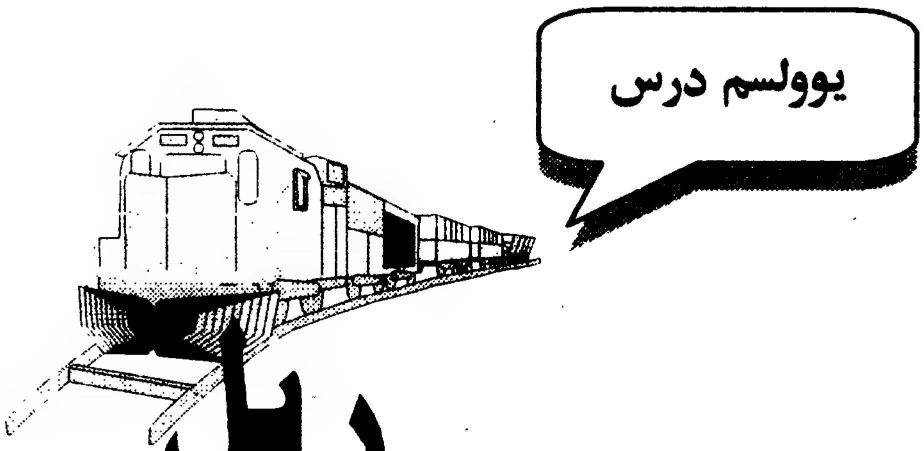

رېل

ښوونکي وويل: نن په يوه لرغوني تقليه وسيله غږېږو
تاسې يې نوم اخيستلی شئ؟
حامد وويل: بېړۍ به نښيئ؟
استاد وويل: نه په بېړۍ خبرې نه کوو.
مهيمن وويل: ښايي چې په رېل به راته غږېږئ.
استاد وويل: افرين سمه ده او بيا يې وويل: له رېل نه لومړى ځل د تيـرې د سکرو په کانونو کښې په ١٥٥٦ (٩٣٥ لمريز) کال کار واخيستل شـو، ورو- ورو يـې وده وکړه او دوړلو راوړلو د وسيلې په توګه د بخار د انجن پـه وسيله رېل لـېرې- لېرې مزلونه وکړل او داوسپنې پټلۍ ورته وغځېدلې.

استاد زياته کړه: د نولسمې پېړۍ لـه پيـل نـه درېل د انکشاف او پراختيا لړۍ هم پيل شوه او د ١٨٢٥ کال د سپټامبر په ٢٧ نېټه يو لوى بخاري انجـن چـې ٣۴ واګونونه پرې تړلي وو په يوه اوږده سفر روان شو او مـنزل تـه پـه رسـېدو شپږ سوه تنه سواره پکښې وو او بيا يې ژر- ژر وده وکړه او په نړۍ کښې د حمل و نقـل يوه مهمه وسيله شو!

په افغانستان کښې لومړنی رېل چې له دارالامان نه له سپرلي ډک ښارته را روان دی

تصویر ۱۹۲۶

یما وېښتل: استاده افغانستان ته رېل راغلی دی؟

استاد و موسل اووې ویل: افغانستان د دوو ښکېلاکي ځواکونــو انګلستان او روسيې تر منځ پروت و او غوښتــل يــې چــې د دواړو لــه مستقیم نغـوذ نـه ځان وژغوري، د امیر حبیب الله خان په وخت کښې چې له انګرېزانو سره دوستي پخــه وه خو بیا هم حکومت وېرېده چې که په خپل هېواد کښې درېل کرښه تېره کـړي او دا کرښه د برتانوي هند درېل له کرښو سره نښتــې وي نـو د دې وېره ده چــې انګرېزان له دې کرښې نه د خپلو ښکېلاکي اهدافو له پاره لويه استفاده وکړي نــو له همدې امله وو چې د امیر حبیب الله خان په وخت کښې د رېل موضوع مطرح شوه خو عملی نه شوه.

خالد وېښتل: بیا وروسته دا کاروشو؟

استاد وویل: هو! وشو خو په بنيــادي ډول نــه، بلکــه پــه تفننــی او ذوقــي ډول، هغه دا چې په ۱۳۰۵لمریز کال د کابل په ښار کښې د شاه دوشمشــېره علیــه الرحمه له زیارت نه تر دارالامان پورې د رېل یوه محدوده پټلی جوړه شوه چې د یو بخاري انجن په وسيله به يې څو واګونونه له ځانه سره کش کــول او هــره ورځ به يې په دې ټاکلي مســير خلـک او مالونــه وړل او راوړل، د دې رېل کــرښه ۸-۹ کیلو متره اوږده وه، دا رېل کرښه تر سقوي دورې پورې وه بیا بنــده شــوه او ورو-ورو يې پټلی را ټوله او ځينې پاتې شوني يــې د دارالامــان دمــانی پــه شــمالی اړخ کښې را غونډ کړای شول چې اوس يې هم ځينې نخښې شته.

استاد زیاته کړه: کله چې اعلیحضرت امان الله خان په ۱۳۰۷ لمریز کــال د اروپا په سفر تللی و له فرانسې او جرمنــي ســره يــې پــه افغانستان کــښې د رېل د کرښې غځولو په باب ترونونه کړي وو، فرانسې ژمنه کړې وه چې له کشک نه به تــر کندهار او له کندهاره تر کابل پورې درېل پټلی جــوړوي او المــان ژمنــه کــړې وه چې له کابل نه به له تورخم سره د رېل پټلی ښلوي چې متخصصین يې د ســروې له پاره راغلل خو بیا ولاړل او د هېواد سیاسي حــالات خــراب شــول او همــدا وو چې تر ننه درېل کرښې په هېواد کښې ونه غځول شوې او دا هيله د تــل لــه پــاره نهيله شوه.

دوولسم درس

الوتکه

د ساینس ښوونکي نن شاګردانو ته د خوش طبعۍ په توګه وزرو ټپول او بیا یې وویل: خوږو شاګردانو نن به د تمدن پر کوم سوغات غږېږو.

زده کوونکو چې ټولو د استاد وزرټپول لیدلی وو په خندا وویل: استاده نن به په الوتکه غږېږو.

استاد وویل: افرین هوښیارو زامنو! د الوتلو فکر له انسانانو سره د پیدایښت له لومړۍ ورځې نه پیدا و، ځکه دوی چې په خپله شا او خوا کښې راز راز مرغان ولیدل چې الوزي نو د دوی هم ډېر زړه کېده چې د مرغانو په شان الوتلی وای خو د وجود فزیکي جوړښت یې داسې و چې د الوتلو توان یې نه درلود. نو د خپل هوس د تسکین له پاره یې ځان ته ورته الوتونکي په خپل ذهن کښې جوړ کړل د ښاپیریانو نوم یې ورته کښېښود او په خپلو کیسو کښې یې الوزول.

استاد زیاته کړه: ځینې کسانو به د وریو سیمرغانو پر شا بستره وتړله او د بره به یې غوښې ورته ښکاره کړې هغه به والووت او ده به سپړلي پرې وخوړله. ځینې کسانو وزر هم په ځانونو پورې وتړل او محدودې الوتنې یې وکړای شوې او هم بالونونه جوړ راو هواته والوزول شول.

حامد وویل: استاد اصلی الوتکه څه وخت جوړه شوه!

استاد په ځواب کښې وويل: د الوتکې اصلي هڅه درايت ورونو وه چې د ۱۹۳۰م کال په دسمبر کښې يې وکړه خو بيا هم بايد ووايو چې دوی ته د الوتلو لاره د پخوانيو عالمانو تجربو برابره کړې وه، د دوی له خوا جوړه شوې الوتکه د ۱۹۰۳کال د دسمبر په اوولسمه نېټه په برياليتوب هوا ته والوته او بېرته را کوزه شوه او اوس هم د امريکا په هوايي ننداړتون کښې ساتل کېږي.

استاد زياته کړه: د الوتکې له اختراع سره- سره بيا هم د لومړۍ نړېوالې جګړې تر پيلېدو پورې له الوتکې نه د خلکو او باردوړلو له پاره هېڅ راز استفاده ونه شوه او چې استفاده ترې وشوه هم يوې الوتکې له څلورونه تر لسو تنو پورې سورلي وړلای شوه.

مهيمن په تلوسه پوښتنه وکړه: استاده زموږ هېواد ته الوتکه څه وخت راغله؟

ښوونکي بيا هم وموسل او ويې ويل: زموږ عجيب قسمت دی، زموږ هېواد ته لومړنۍ الوتکه چې راغله يوه انګرېزي الوتکه وه چې د استقلال د جګړې په ترخ کښې تر کابل پورې راورسېده، په يوه عسکری کمند يې بمونه واچول څواسونه يې ووژل او بېرته ستنه شوه، دوخت پاچا اعليحضرت امان الله خان او ځينې نورو کسانو توپک پسې را واخيستل ډزې يې پرې وکړې خو په تېښته ولاړه.

استاد زياته کړه: ليکن يوه بله الوتکه چې د جګړې په جنوبي محاذ يې بمباري کوله غازيانو په توپک وويشته چې د امان افغان د خبر له مخې د جنګ له صحنې نه لږ لرې راپرېوته او ټوټه- ټوټه شوه. يوه بله الوتکه له انګرېزانو نه په غنيمت ونيوله شوه هغه دا چې يوه انګرېزي الوتکه په پکتيا کښې په يوه هوار ځای کښې کوزه شوې وه او پيلوټ يې کشفيات کول چې يو شپون پرې را پېښ شو او پيلوټ يې ونيو، حکومت چې پرې خبر شو الوتکه يې کابل ته راوسته او د غنيمت په توګه يې وګرځوله خو پيلوټ يې دښه نيت له مخې خوشې کړ او بېرته يې انګليسانو ته وسپاره.

اسد الله وويل: افغانستان د الوتکو رانيولو ته څه وخت اقدام وکړ؟

ښوونکي ځواب ورکړ: الوتکو په لومړۍ نړیواله جګړه کښې ډېر اهمیت پیدا کړی و او هم یې د هېواد د استقلال په جګړه کښې ورانوونکې برخه اخیستې وه نو ځکه د افغانستان حکومت په هماغه د استقلال په لومړیو وختونو کښې له جرمني نه دوې الوتکې رانیولې.

مهیمن وپوښتل: د الوتکو له پاره ډګر چېرې جوړ شو؟

ښوونکي وویل: لومړی الوتکې د خواجه رواش په دښته کښې الوتلې خو بیا وروسته د ا وسنی وزیر اکبر خان مینې په هواره دښته کښې د الوتکو له پاره لومړی ډګر جوړ شو او د خواجه رواش د ډګر د اساس جوړېدو تر وخته همدا ځای هوایي ډګرو.

خالد وویل: دې الوتکو زموږ اړتیاوې پوره کړې که نه؟

ښوونکي ځواب ورکړ: زموږ لوی مشکل د پیلوټانو و، د افغانستان حکومت دا وخت یو الماني پیلوټ او میخانیک استخدام کړل خو دا پیلوټ ډېر نالایق و، دوې الوتکې یې په هوایي ډګر کښې ماتې کړې او یوه بله الوتکه یې د منګلو په بغاوت کښې په ۱۳۰۳ کال والوزوله له ګردېز سره نژدې یې په داسې ځای کښې ښکته کړه چې د باغیانو په لاس کښې و، الوتکه له کوزېدو سره له کاره ولوېده او پیلوټ په بدله جامه کښې یوه افغان منصبدار په ډېر تکلیف د محاصرې له کړۍ نه راویوست او کابل ته یې راورساوه.

شېرګل وویل: تر دې وروسته بیا څه اقدام وشو؟

ښوونکي وویل: تر دې وروسته حکومت له شوروي نه شپږ الوتکې رانیولې چې یوه یې مسافر وړونکې یو نیکرس الماني الوتکه وه چې دوه تنه عمله او څلور تنه مسافر یې وړلای شول او پنځه نورې یو انجنه حربي الوتکې وې چې کشف به یې کاوه. جالبه دا وه چې دا لومړی ځل و چې الوتکې د هندوکش په لوړغره راواوښتې، که څه هم دهمالیا غر تر هندوکش لوړ دی خو په همالیا تر دې وخته الوتکې نه وې اوښتې نو ځکه دا تر ټولو لوړه الوتنه وه.

یما وویل: افغانستان په همدې الوتکو بسنه وکړه که نورې یې هم واخیستې؟

ښوونکي وویل: نه! د ۱۳۰۴ کال په چونګانښ کښې حکومت شپږ نورې الوتکې هم له شوروي څخه را نیولې او بیا یې په ۱۳۰۷م کال کښې ٦۰ نورې الوتکې هم له شوروي نه واخیستلې، چې په دې الوتکو کښې دوه تنه افغاني پیلوټان هم د لارښوونې له پاره ورسره وو خو له بده مرغه یوه الوتکه د شوروي په خاوره کښې راولوېده چې له روسي پیلوټ سره یو ځای لومړنی افغاني پیلوټ محمدمحسن خان هم مړ شو.

ښوونکي زیاته کړه: همدا راز اعلیحضرت امان الله خان ته د ۱۳۰۷م کال په اوږده سفر کښې چې د نړۍ ګڼو هېوادونو ته یې کړی و یوه درې انجنه یونکرس الوتکه د المان حکومت، یوه فرانسوی الوتکه د فرانسې حکومت او یوه سپورتي الوتکه د پولینډ حکومت وربخښلې وه. دوې مسافر وړونکې یو نکرس یو انجنه الوتکې یې له روسیې نه نورې اخیستې وې چې په ۱۳۰۷ کښې د ټولو الوتکو شمېره اویا و ته رسېدله.

محمد داود وپوښتل: استاده! د پیلوټانو له پاره د افغانستان حکومت څه اقدام وکړ؟

استاد ځواب ورکړ: د افغانستان دولت غوښتل چې هم یو شمېر ځوانان د پیلوټۍ د زده کړې له پاره بهرنیو هېوادونو ته ولېږي او هم په هېواد کښې دننه یو هوايي ښوونځی جوړ کړي چې له روسانو سره په دې اړه ترون هم شوی وخو روسانو د نا معلوم علت له مخې دا ښوونځی جوړ نه کړ اما بهر ته جو په - جوپه ځوانان ایټالیې ته واستول شول چې محمد احسان د پیلوټۍ، محمد هاشم خان د کشافۍ او غلام دستګیر خان د میخانیکۍ په شقونو کښې زده کړه وکړه او د ۱۳۰۳ لمریز کال په پای کښې بېرته هېواد ته را ستانه شول که څه هم دوی په خپله عملي کارونه کړ خو د هوايي قوې په تشکیل، د خارجیانو په استخدام او د افغانانو په روزنه کښې یې ډېر خدمت وکړ.

استاد زیاته کړه: یو بل ځوان د هوابازۍ له پاره په المان کښې روزل شوی و خو کار ترې وانه خیستل شو. البته په ۱۳۰۳ کال کښې حکومت یولوی اقدام وکړ او له شوروي سره یې د یوه تړون له مخې د حربي ښوونځي شل تنه ځوانان د کنډکمشر عطاء الحق خان تر سرپرستۍ لاندې د دې کال په کب کښې

ښوونکي ورته وویل: انسانانو تـه دوخـت د ارزښت لـه املـه دوی لـه ډېر پخوا نه د هغه د معلوملو له پاره هڅه کوله او په دې لاره کښې پرله پسې تجربـې روانې وې تر میلاد اته سوه تر زرکاله وړاندې د لمر ساعتونه جوړ شـوي وو چـې د لمر له مخې به یې د ورځې بېلې- بېلې برخې ټاکلې چې دا ډول ساعت د مصـر د فرعونانو په وخت کښې جوړ شوی او تر لاسه شوې نمونه یـې د برلـېن پـه مـوزیم کښې خوندي ده. بیا د سپوږمۍ او ستورو په حرکت هـم سـاعتونه جـوړ شـوی، د اوبو او اور ساعتونه هم وو، خو د ټولو کار نیمګړی او نا مکمل وُ.

مجیب وپوښتل: ساعت چا بشپړ کړ او څنګه یې بشپړ کړ؟

ښوونکي ورته وویل: مسلمانانو ته وخت له دې املـه چـې پـه ورځ کـښې پنځه وخته لمونځونه کوي او پـه کـال کـښې دېرش ورځې لـه سـپېده چـاوده تـر ماښامه روژه نیسي، ډېر ارزښت درلود، وایي چې اړتیا د ایجـاد مـور ده نـو څکـه مسلمانانو ساعت بشپړ کړ، دې ساعت ډېره ابتدایي بڼه درلوده، ریګي سـاعتونه لـه همدې ډول ساعتونو څخه وو چې بیا وروسته تر اوږدو تجربـو او د ګڼو کسـانو پـه وسیله د ساعت بېلا بېلې پرزې جوړې او ساعت تکمیل شو.

احمد پوښتنه وکړه: افغانستان ته ساعت څه وخت راغلی؟

ښوونکي ځواب ورکړ: واړه ساعتونه له پخوا نـه افغانسـتان تـه راغلـي دي خو ډېر لوی ساعت چې هېواد ته راغلی دی د هغې عمر څه کم یـوه پـېړۍ دی، دا ساعت د کابل د ارګ هغه زنګي ساعت دی چې د ۱۲۹۰ لمریـز (۱۹۱۱) کـال شاوخوا په یوه لوړ برج کښې نصب شوی دی. دا بـرج لـه ځمکـې نـه تـر پـوښښه پورې سل فوټه لوړ دی چې په اتیایم فوټ کښې یې یو لوی ساعت ځای پـر ځای شوی چې څلورو خواوو ته ستنې لـري او ټول پـر یـوه ماشـین چورلـېږي. د بـرج دننۍ سور ۱۲ په ۱۲ فوټه کښې دی.

محمـد اعظـم وویـل: دا سـاعت لـه کومـه ځایـه راوړل شـوی او نـورې ځانګړنې یې څه دي؟

ښوونکي ورته وویل: دا ساعت د لندن پـه "جویـس" نومـي کمپنـۍ کـښې جوړ شوی چې د مستر "ملر" په وسیله راغوښتل شوی او د ده تر څارنه لانـدې پـه برج کښې ځای پر ځای شوی دی. دا ساعت په هغه وخت کښې پـه نه زره پنځه

ولېږل چې يو شمېر يې د پيلوټانو او نور يې د ميخانيکانو په توګه وروزل شول او بيا وروسته نور ځوانان هم د هوايي زده کړو له پاره ولېږل شول.

حامد وپوښتل: د مسافر وړلو په برخه کښې له الوتکې نه څه وخت کار واخيستل شو؟

ښوونکي وويل: په همهغه اماني دوره کښې له شوروي سره د مسافر وړونکو الوتکو د تګ را تګ تړون وشو او بيا وروسته ورو-ورو د افغانستان هوايي وسايطو پراختيا وکړه دنظامي الوتکو تر څنګ لويې - لويې مسافر وړونکې الوتکې واخيستلې شوې او د اريانا افغان هوايي شرکت جوړ شو، همدا راز د سياحت وړې- وړې الوتکې هم واخيستلې شوې چې د باختر افغان الوتنې په نامه يادې شوې.

استاد زياته کړه: اوس که تاسو په افغانستان کښې د الوتکې په باب څه معلومات لرئ ويې وايئ؟

مهيمن لاس پورته کړ او تر اجازې وروسته يې وويل: استاده ماته مې بابا کيسه کوله چې يوه ورځ اعليحضرت امان الله خان د موټر په سپرلۍ په چهل ستون کښې روان و چې يو ماشوم يې وليد چې د کاغذالوتکه يې جوړه کړې وه او الوزوله يې، ده موټرورته ودراوه، ماشوم يې راوغوښت، يوه اماني طلايې د بخښښ په توګه ورکړه او ورته و يې ويل: افرين چې ته له دې ماشومتوبه د هېواد د پرمختګ او ترقۍ فکر لرې!

استاد وويل: ډېره ښه کيسه وه تر بله درسه خدای پامان!

ديارلسم درس

چاپ

استاد نن د کتاب په اهميت خبرې پيل کړې مهيمن چې د خپل ټولګی ډېر ذکي هلک وو ورته ووېل: استاده زه فکر کـوم چـې نـن د چـاپ پـه اختراع خبرې راته کوئ!

استاد د خوښی په خرګندولو ورته ووېل: افرين پوه شوې، د چاپ اختراع تر ټولو اختراعاتو مهمه ده او همدا د چاپ اختراع ده چې علـم يـې د واکمنـو او شتمنو له انحصار او واک څخه راويوست او ټولو خلکو ته يې ورساوه.

ده د چاپ په پيدايښت ووېل: د چاپ په اختراع کـښې هـم ګڼ دماغونـه ستړي شوي څو چې دې پوړۍ تـه را رسـېدلی دی. دچـاپ ډېره لرغونـې وسيله مهرونه او ټاپې وې چې نقشونه به پکښې کيندل شوي وو او رختونه به پرې ښکلـي کېدل، چينيانو تر ۸٦۸م (۲۴۷ لمريز) کال وروسته خپل کتابونه هم د خپلې ژبې پـه مهر شويو جملو ټاپه کول، پـه ۱۰۴۵م (۴۲۴لمريـز) کـال کـښې "بـی شـنګ" نومـي چيني د دې ډول چاپ له پاره نـوې لاره جـوړه کـړه، د چينـي ليک بـېلا بېلـې نخښې يې په لرګيو کښې کيندلې وې، څنګ پر څنګ به يـې کـښېښودې جملـه بـه يې ترې جوړه کړه او بيا به يې پرکاغذ ټاپه کړې، په دې ترتيب يې له يوه متن نـه په اسانی د ډېرو نقلونه ټاپه کولای يا چاپولای شول.

خالد په تلوسه وپوښتل: واقعي چاپ څه وخت را منځ ته شو؟

استاد ځواب ورکړ! همدا هځې روانې وې ډېروکسانو د موادو چاپولـو پـه لارو چارو کاروکړ څو الماني ګونتبرک پردې بريالی شو چـې د لـرګي پـر ځای لـه فلزنه چپـه حروف جوړ کړي او پر کاغذ باندې په چاپولو سره هغه راسته ولوستل

د شمس النهار د جریدې یو تصویر چې هبواد ته د مطبعې نه راتللو وروسته خپور شوی دی

شي، ده لومړی ځل په ۱۴۴۴م (۸۲۳لمریز) کال د انجیل سپېڅلي کتاب په خپلو جوړو کړو حروفو چاپ کړ او د دې کتاب په چاپولو سره د علم په دنیا کښې یو ژور بدلون راغی او بیا د چاپ له پاره نوې لارې جوړې شوې او دا دی اوس خبره کمپیوټري چاپ ته را رسېدلې ده.

یما وویل: زموږ هېواد ته چاپ څه وخت راغی؟

ښوونکي وویل: د افغانستان لوی مفکر سید جمال الدین افغاني غوښتل داسې اسلامي نظام په هېواد او د سیمې په هېوادونو کښې پلی کړي چې د تمدن له نویو وسایلو نه په ښه توګه استفاده وکړي خو له هېواد نه وتو ته تر مجبورېدو وروسته یې خپل د ریفورم او اصلاحاتو پروګرام دوخت پاچا امیر شېر علیخان ته وسپاره او نوموړي پاچا د دې پروګرام په عملي کولو سره د لومړي ځل له پاره ډېره ښه مطبعه هم په ۱۲۸۷هـ.ق (۱۸۷۰م) کال افغانستان ته راوړله، دا مطبعه مصطفوي مطبعه نومېدله چې د پښتو بولیو او یو شمېر دیني او طبي کتابونه یې خپاره کړل.

استاد زیاته کړه: همدا وخت د کابل په بالاحصار کښې د شمس النهار مطبعه هم جوړه شوه چې په دې نامه یې د افغانستان لومړنی اخبار چاپاوه او هم همدا وخت د پستې ټکټونه په هېواد کښې خپاره شول او هم په دې وخت کښې د کلیز (جنتری) خپرېدل په هېواد کښې شروع شول.

خالد پوښتنه وکړه: په دې پسې مطبعې زیاتې شوې او مطبوعاتي فعالیتونه ډېر شول که څنګه؟

ښوونکي دافسوس په توګه د سرله خوځولو سره ځواب ورکړ: نه له بده مرغه پر افغانستان باندې په ۱۸۷۹م کال انګرېزانو دوهم ځل تېري وکړ او له دې سره هر څه متوقف شول چې مطبعه او اخبار هم له منځه ولاړل.

په ۱۸۸۰م کال د انګرېزانو ترماتې او د امیر عبدالرحمان خان تر پاچا کېدلو وروسته ډېره ښه مطبعه تر پخوا نه په ښه کمیت او کیفیت د کابل په حربي فابریکه کښې فعاله شوه چې له ۱۳۰۳هـ.ق (۱۸۸۵م) کال وروسته یې په ډېر ښه صحافت د کتابونو او دولتی اسنادو خپرول پیل کړل.

.استاد زیاته کړه: د امیر حبیب الله خان په وخت کښې مطبعې نوره پراختیا هم وموندله. په ۱۹۰٦م کال سراج الاخبار افغانستان په ډبرین چاپ خپور شو او بیا په ۱۹۱۱م کال سراج الاخبار افغانیه تاسیس او په ډبرینه مطبعه کښې چاپ شو، په ۱۲۹۱هـ.ش کال په کابل کښې د عنایت مطبعه جوړه شوه چې اته پایې یې د ډبرین چاپ ماشینونه او یوېې د حروفي چاپ ماشین درلود او هم یې د زینکو ګرافۍ او عکس چاپولو دستګاه درلوده. او بیا په همدې کال د کابل سرکاری مطبعې ته هم د حروفی چاپ ماشین راوړل شو او د سراج الاخبار ددوهم کال لومړۍ ګڼه ۱۲۹۱هـ.ش کال د تلی په ۴ نیټه په حروفي چاپ خپره شوه او همدا وخت ګڼ کتابونه او دولتی اسناد هم په ډبرینو او حروفی ماشینونو کښې چاپ شول.

مهیمن وپوښتل: استاده د چاپ ماشینونه یوازې په مرکز کښې وو که ولایاتو ته هم یوړل شول؟

ښوونکي ځواب ورکړ: د افغانستان د خپلواکۍ تر ترلاسه کېدلو وروسته د هېواد پر مرکز کابل سربېره په ګڼو ولایاتو کښې هم اخبارونه او خپرونې وو تل چې دې ټولو ته مطبعې جوړې شوې، لکه په کابل کښې: امان افغان، ابلاغ، افغان، حقیقت، ارشاد النسوان، معرف معارف، ائینه عرفان، مجموعه عسکریه، مجموعه صحیه، ثروت، انیس، نسیم سحر، نوروز، پښتون ږغ، په جلال اباد کښې اتحاد مشرقی، په کندهار کښې طلوع افغان، په پکتیا کښې غازي، په هرات کښې اتفاق اسلام، په مزار شریف کښې اتحاد اسلام، په خان اباد کښې اصلاح او په چاریکار کښې ستاره افغان نشر شول.

استاد زیاته کړه: او بیا وروسته مطبعې نوره پراختیا هم وکړه، په نادري دوره کښې د کابل عمومي مطبعه جوړه شوه چې ښه مجهزه مطبعه وه او تر ځنګ یې نورې لویې او ورې مرکزي او ولایتي، رسمي او شخصي مطبعې جوړې شوې چې په زرهاوو کتابونه، مجلې، جریدې او ورځپاڼې پکښې خپرې شوې دي.

خالد پوښتنه وکړه: استاده د مطبعې په باب کومه په زړه پورې واقعه که شوې وي راته ووایاست!

استاد موسکی شو ویې ویل: د چاپ او مطبعې په باب یو په زړه پورې مطلب دادی چې په ۱۳۰۱هـ.ش (۱۹۲۲م) کال کښې د هرات د اتفـاق اسلام د مطبعې کارونه زیات شول او پخوانې ماشین نشوای تر سره کولای نو د ډېرین چاپ یو نوی ماشین یې جوړ کړ، افغانی استادانو استاد علی اصغر، استاد محمد عظیم، استاد غلام علی، استاد عبدالغیاث، استاد محمد هاشم، استاد جمعه خان او حاجي محمد حسن سراج (د چرمگر په معنی) د استاد خلیفه عبدالله خان کابلی تر نګرانی لاندې د هرات چاپخانې د سرپرست سید اشرف خان په هاند او هڅه ډېرین چاپ داسې ماشین جوړ کړ چې تر دې ډول خارجي ماشینونو ښه او دقیق و او د اتفاق اسلام جریدې کومه ګڼه یې چې په دې ماشین کښې چاپ کړې وه ډېره ښکلې او روښانه وه او په دې توګه په افغانستان کښې د افغانستان کارګرانو په خپل لاس جوړ کړي ماشین د چاپ چارې سرته ورسولې.

نوري عصري وسيلې

استاد وویل: ګرانو شاګردانو د نویو ساینسي ایجاداتو په برخــه کښې نــن زموږ وروستی درس دی ځکه نور نو تعلیمي کال سرته رسېږي خو د بحث لـه پـاره مواد ډېر زیات پاتې دي، په نړۍ کـښې ګڼ ساینسـی ایجادونـه شـوي اولـه هغـې جملې نه یې دا ایجادونه افغانستان ته هم راغلي چې ټول د بحث وړ دي.

استاد زیاته کړه: د چاپ تر څنګ ځینې نور ماشینونه لکه د ټایـپ ماشـین، ټیلی ټایپ دستګاه او اوس کمپوټر هم په دې برخه کښې افغانســتان تـه راغلـي او خصوصاً آسیا سافټ بریالی شوی چې هغه ټولې اسانۍ چـې پـه کمپیـوټر کـښې د انګرېزي ژبې له پاره موجودې وې، د پښتو او دري له پاره هم په کار واچوي.

مهیمن وویل: استاده موټر سیکل به هم افغانستان ته دوخته راغلی وي؟

ښوونکي وویل: موټر سیکل له موټر سره یو ځای هېواد ته راغلی، د خلکـو له پاره ډېرد تعجب وړ وُ چـې ډېرو خلکـو ورتـه "پـات پتـی مـوټر" وایـه، همـدا راز بایسکل هم یو عجیب ایجاد وُ لومړی ځل چې جوړشــو خلکـو "مسـخره اخـتراع" نوم پرې کېښود او لومړنی مخترع یې مجبور شو چې د خلکـو د خبرولـه لاسـه لـه خپلې اختراع نه لاس واخلي او بیا ډېر وروسته نورو پوهانو کار پرې وکړ.

استاد زیاته کړه: پر دې سربېره ګرامافون، ټیپ ریکارډر ویډیو فلـم او نـور ډېر د تمدن سوغاتونه شته چې زموږ هېواد ته وخـت پـه وخـت راغلـي او خلکـو استفاده ترې کړې ده.

حامد وویل:په افغانستان کښې په خپله داسې وسایل چــې ډېر جـالب وي کله نه دي ایجاد شوي؟

استاد وویل: ولې نه، یو نیم زرکالـه وړانـدې پـه هـرات او سیسـتان کـښې داسې ژرندې موجودې وې چې په باد چلېدې، څرخونه بـه یـې بـاد څرخول او لاندې به میلې د ژرنـدې پلونـه لـه ځانـه سره چورلـول او دا بـالکل د عصري ماشینونو د مور په توګه ګڼلای شو او کلـه چـې عربـان د اسـلام د سپېڅلي ديـن دخورولو له پاره افغانستان ته راغلل د دې ژرندو په بـاب لـه ډېرې حيرانـۍ سره مخامخ شول او مورخينو یې دا د باد ژرندې پـه ډېره پاملرنـه خپلـو خلکـو تـه ور معرفي کړې او د تعجب وړاختراع یې بللې ده.

استاد زیاته کړه: همدا راز مقنع خراساني څورلس سوه کاله وړانــدې یـوه مصنوعي سپوږمۍ جوړه کړې وه چې هره شپه به د "نخشـب" لـه څانـه راختلـه د قرشي ښار به یې رڼا وه او بیرته به په همدې ځا کښې لوېدله. دا سپوږمۍ د داسـې جبوه يي ښيښو په وسیله جوړه شوې وه چـې د ورځې بـه یـې د لمـر رڼا ذخـيره کوله او د شپې به یې د دې ښیښو د دوراني حرکت په وسیله ښار رڼا کاوه او بېرتـه به نوموړي ځا ته دا رڼا راستنېدله.

حيات الله وویل: استاده ! اوس د تمدن له ځینې سوغاتونو، لکـه کـامرې، تلويزيون، سينما او نورو سره مخالفت کېږي تاسو په دې باب څه وایاست؟

استاد ځواب ورکړ: د تمدن د ځینې سـوغاتونو پـه بـاب پـه هـېواد کـښې خنډونه او مخنیوي شته خو زما عقیده دا ده چې د تمدن مخنیوی نـا ممکـن دی نو موږ باید له دې سوغاتونو نه د خپلـو دینـي او ملـي شـرايطو پـه رڼا کـښې ګټه واخلو او په داسې توګه یې په کارواچوو چې زموږ خلکو ته سالمه ګټه ورسوي.

مهيمن د زده کوونکو په نمایندګۍ وویل: موږ هم عقیده لرو چې د غربــي تمدن په سیلاب کښې باید لاهو نه شو او موږ د یوه مسلمان او سـرلوړي ملـت پـه

توګه خپل اسلامي او ملي تشخص وساتو او د تمدن له ټولو سوغاتونو او وسایلو نـه د خپلو دیني او ملي ګټو په رڼا کښې استفاده وکړو!

ښوونکـي وویـل: زه ستاسـو د دې سـالم‌درک او پیـاوړي دینـي او ملـــي احساس ستاینه کوم او په لوی خدای مو سپارم!

زده کوونکو په یوه خوله وویل: موږ دې هم په لوی خدای سپارو!

- تر بله کاله خدای پامان!
- خدای پامان!

اخځليک

۱) حبل المتین (د کلکتې فارسي جریده) چلوونکی: جلال الدین حسیني، لومړی کال دریمه ګڼه، ۱۸۹۵ع کال سپتامبر.

۲) سراج الاخبار افغانیه (د کابل جریده) چلوونکی محمود طرزی، لومړی کال، ۱۱ ګڼه، ۱۲۹۰کال د کب ۱۵ نیټه (۱۹۱۱م) کال.

۳) سراج الاخبار افغانیه، دریم کال، اوومه ګڼه، ۱۲۹۲ د لیندي ۲۲ (۱۹۱۳م).

۴) امان افغان، د ۱۹۱۹ کال فوق العاده ګڼې.

۵) امان افغان، نهم کال، ۳۱ ګڼه، ۱۳۰۷ زمري ۲۴ (۱۹۲۸م).

٦) امیر عبدالرحمن خان: تاج التواریخ، د لاهور چاپ.

۷) مقالات محمود طرزی، ټولوونکی ډاکتر روان فرهادي، کابل ۱۳۵۵.

۸) پښتو آریانا دایرة المعارف، پنځم ټوک، ۱۳۵۴، کابل.

۹) پښتو آریانا دایرة المعارف، شپږم ټوک، ۱۳۵۵، کابل.

۱۰) پښتو آریانا دایرة المعارف، اووم ټوک، ۱۳۵۵، کابل.

۱۱) حبیبی، پوهاند عبدالحی: د افغانستان تاریخی پېښلیک، ۱۳۵۳کابل.

۱۲) فردای افغانستان اسلامي، پنځم سیمینار، ډله ایزرسندوی د افغانستان په راتلونکي ټولنه کښې، د افغانستان د جهاد ثقافتي شوری، ۱۳۷۰، اسلام آباد.

۱۳) آهنګ، محمد کاظم او رفیع، حبیب الله: په افغانستان کښې د ژورنالیزم تاریخچه، د افغانستان دتاریخ ټولنه، ۱۳۵٦، کابل.

د دلکشاپه بڼ کښې د لوی زنګي ساعت څلی

۱۴) فخرداعی، محمود (ترجمه) فردا چه خواهد شد؟ تبریز، ایران، کتابفروشی سروش.
۱۵) محسن جاویدان: تاریخ اختراعات، ۱۳٦۷، تهران ایران.
۱٦) ایگول لارس: تاریخ اختراعات، ژباړن کبیر احمد آهنګ، دافغان کتاب نشراتي موسسه، ۱۳۵۵ کابل.
۱۷) طرزی، محمد صدیق: استعمال آلات صنعتي و تخنیکي و مدني در افغانستان، ۱۳۵۳، کابل (قلمی نسخه چې مؤلف لیکونکي ته په خاصه مینه او لور ېینه بخښلی وه، اروا یې ښاده غواړم).

PROPERTY OF ARIC
Established 1989

د لیکوال لنډ ژوند لیک:

نوم : حبیب الله رفیع دار وابناد ملا نصرالله نقشبند زوی

زیږېدنه : ۱۳۲۴ لمریز کال، آبدره، سید آباد، وردګ، افغانستان.

زده کړه : په دیني مدرسو کښې.

ماموریتونه : په کابل کښې د دارالتألیف، تاریخ ټولنی، فولکلورټولنی، پښتو ټولنې، د پښتو څېړنو د مرکز او د افغانستان د علومو اکاډمی غړی او د "پوهنې"، "آریانا"، "فولکلور"، او "زیری" مهتمم، مرستیال او مدیر.

په اسلام آباد کښې د افغانستان د جهاد د ثقافتي شورئ، او په پېښور کښې د افغانستان د جهادي څېړنو د مرکز، د افغانستان د کلتوري ټولنې، د افغانستان د تاریخ او د افغانستان د مرستو د مرکز غړی او د "افغان جهاد"، "قلم"، "سپېدې"، "افغانستان"، "تلوسې" او تعاون د لیکوالی ډلی غړی او مدیر.

تألیفات: ۱۱۰ ټوکه منظوم او منثور تحقیقي او تخلیقي آثار چې بېلا بېلو علمي، ملي او نشراتي مؤسسو خپاره کړي دي.

ARIC
B
6.0
RAF
7932 cp.2

د اریک ګرځنده کتابتون

ځواکمن

د اکبر د اطلاعاتي او نشراتي منابعو مرکز

د اریک د ګرځنده کتابتونونو د خپرولو لړۍ

پرله پسې نومره ۱۵

سوه هندي کلدارو اخیستل شوی دی. دې ساعت څپلو څلور واړو مخونو ته روښانه ښیښې درلودې چې د شپې له خوابه یې شاته څراغ لګول کېده او ټول مخونه به یې څپلې- څپلې خواته خلکو ته تر لرې- لرې ښکارېدل او وخت به یې پرې معلوماوه، په دې سربېره ساعت یو زنګ هم درلود چې وزن یې تقریباً دوه خرواره (تریو ټن زیات) دی اود هر ساعت په تېرېدو به په کلنګ وهل کېده، په یوه بجه به یې یو ځل، په دوو بجو دوه ځله او همداسې په ۱۲ بجو دوولس زنګونه وهل اوپه هر پاو به یې یو ترنګ کاوه.

زلمي وپوښتل: استاده همدا یو ساعت وُ که بیا یې نور هم راوړل؟

ښوونکي ځواب ورکړ: بیا څو کاله وروسته یو بل دا ډول ساعت هم راوړل شو او د حضوری چمن په ختمېدو د محمود خان پله په څلور لارې کښې برج ورته جوړ شو او هغه هم د لومړني ساعت غوندې په کارولوېد.

هېواد وویل: استاده دا ساعتونه چې دومره درانه وو او دومره لوی زنګونه یې درلودل د دوی څو به غږ هم لوړ او ځوروونکی وُ.

استاد وویل: رښتیا هم چې غږیې ډېر لوړ، درونډ وُ او تر لرې-لرې رسېده خو په عین حال کښې یې غږ نرم، خوږ او لکه دیوې پیانود غږ غوندې خوش آینده وُ چې خلکو به په مینه اورېده. ټکونه به یې شمېرل او د شپې او ورځې به یې په لیرې- لیرې ځایونو کښې د هغو ضربو ته غوږ ایښی وُ او وخت به یې پرې معلوماوه.

شاکر په تلوسه پوښتنه وکړه: استاده اوس هم دا ساعتونه شته که نه؟

ښوونکي په افسوس وویل: نه بچیانو دا دواړه ساعتونه اوس نشته. د ارګ د برج ساعت د ۱۳۵۷ کال د غويي د خونړۍ کودتا په لومړۍ ورځ له الوتکې نه په راغورځول شوي بم ولګېده او د برج د یوې برخې په نړېدو سره له کاره ولوېد او د پل محمود خان د برج ساعت بیا تر ۱۳۷۱ کال راو وروسته په تنظیمي جګړو کښې په ورو- ورو راونړېد او اوس یې د ساعت څه چې د برج نخښه هم نشته-

دوهم درس

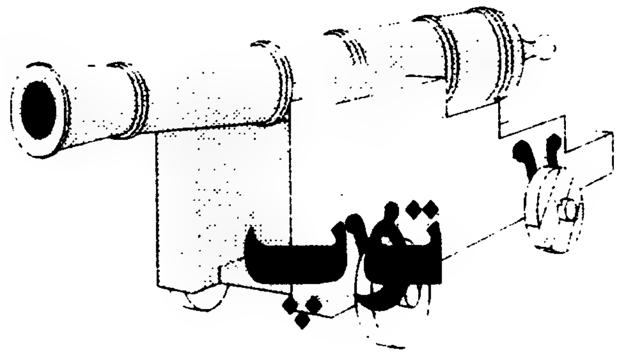

توپ

استاد شاگردانو ته وویل: نن د توپ په باب خبرې کوو. توپ یوه لرغونې جنګي وسله او وسیله ده چې زموږ حکومتونو له پخوا څخه درلوده ا و حتی په خپله یې جوړوله. احمد شاه بابا په ۱۱۶۴هـ.ق کال (۱۷۵۱میلادي) د نیشاپور د نیولو له پاره یو لوی توپ جوړ کړی وُ، یو بل توپ یې چې د هند په جګړو کښې په کامیابۍ تجربه کړی وُ، زمزمه نومېده چې اوس هم د لاهور دموزیم په مخه کښې د دې موزیم د سمبول په توګه ولاړ دی، دا توپ په ۱۷۵۷م کال استاد شاه نظر جوړ کړی چې د میل اوږده یې څلور متره او ۴۰ سانتي متره او د میل پېړوالي یې ۲۳ سانتي متره دی، همداسې نور توپونه هم دي چې جنګونه پرې شوي او پرې کېدل.

استاد زیاته کړه: موږ د دې توپونو خبرې نه کوو بلکه غواړم تاسې ته یو جالب توپ چې د وخت د ټاکلو له پاره استعمالېده دروپېژنم.

شاګردانو په یوه خوله وویل: دا څه ډول توپ وُ؟

استاد ځواب ورکړ: دا توپ د ګذرګاه غونډۍ ته خېژول شوی وُ هره غرمه به په ۱۲ بجو ویشتل کېده او خلک به له غرمې نه خبرېدل، دا ځکه چې هغه

دا هم د ګذرګاه غونډی، او هغه توپ چې په خپل وخت به ویشتل کېده

وخت ساعتونه ډېر محدود وو. همداراز په روژه کښې به د روژه مات او د پیشلمي د بندېدو پر وخت دا توپ ویشتل کېده او خلکو به په دقت غوږ ورته اېښی وُ. ماشومانو به د توپ د ډز په اورېدلو سره خوښۍ کولې ا و کورونو ته به راتلل، د اخترونو شپې به هم د توپ په ګڼو ډزو اعلانېدلې او له غږ نه به یې ټولو خوند اخیست.

استاد زیاته کړه: صوفی عبدالحمید خان کندهاري دې توپ ته یوه اتومات ماشه جوړه کړې وه چې ټیک پر دوولس بجو به له ذره بیني ښیښې څخه لمر ورلوېده او باروتوته به یې اور ورته کاوه او له دې سره به توپ په خپله ډز کاوه. په دې توګه به خلک په وخت پوهېدل د غرمې له توپ سره به یې د غرمې ډوډۍ خوړله او د روژه مات په توپ به یې روژه ماتوله او د پېشلمي په وخت به یې د توپ له ډز سره خواړه بس کول او روژه به یې پیلوله.

د ګذرګاه د توپ توپچی صابر نومېده چې کلونه- کلونه یې دا خدمت کړی وُ. د ګذرګاه توپ او د هغه دروند غږ د هر چا له پاره اشنا وُ او د هغه د غږ په اورېدو سره به لویان او واړه، نر او ښځې په ګډه دسترخوان ته راغونډېدل. ډوډۍ به یې سنبالوله او د خپلو مېلمنو عزت به یې کاوه، صابر توپچی په ټولو ډېر زیات ګران وُ او له خپل توپ سره یې د ده مینې په باب ګڼې کیسې او روایات جوړ کړي دي.

فهرست

عنوان	مخ
د ساینس درسونه	۱
ساعت	۳
توپ	۷
برېښنا	۱۰
ټېلګراف	۱۳
ټلیفون	۱۴
راډیو	۱۹
عکاسي	۲۵
سینما	۲۹
تلویزیون	۳۳
موټر	۳۷
رېل	۴۳
الوتکه	۴۶
چاپ	۵۱
نورې عصري وسیلې	۵۶
اخځلیک	۵۹

د تمدن سوغات

حبیب الله رفیع

دپښتی او متن عکسونه: د لیکوال دآرشیف او د سپك د آرشیف.

د تمدن سوغات

(افغانستان ته د عصري وسايلو د راتلو تاريخچه)

PROPERTY OF
ACKU

ليکوال
حبيب الله رفيع

PROPERTY OF
ARIC
Established
1989

۱۳۷۸

دکتاب نوم	:	د تمدن سوغات.
لیکوال	:	حبیب الله رفیع.
خپروونکی	:	د اریك د گرځنده کتابتونونو اداره.
کمپوزکوونکی	:	زکی الله رفیع.
د چاپ کال	:	۱۹۹۹\۱۳۷۸.
د چاپ ځای	:	پېښور.

بسم الله الرحمن الرحيم

اریك له دوو کلونو راهیسې د افغانستان بېلا بېلو ولایاتو ته د ګرځنده کتابتونونو د لېږلو پروګرام جوړ کړی دی؛ ګرځنده کتابتونونه د اوسپنیزو صندوقونو په بڼه جوړ شوي، د هېواد په یوه برخه کښې په یوه ځانګړي ځای کښې اېښودل کېږي، د سیمې خلك راځي کتابونه په امانته توګه اخلي، لولي یې خپلو شاوخوا نالوستو کسانو ته یې اوروي، بیا یې بېرته راوړي او په بدل کښې یې بل کتاب اخلي او په دې ترتیب په سیمه کښې د کتابتون ټول کتابونه لوستل کېږي او بیا دا ګرځنده کتابتون یوې بلې سیمې ته وړل کېږي.

موږ هڅه کړې دې کتابتون ته داسې کتابونه راغونډ کړو چې له یوې خوا یې ژبه ساده او اسانه او له بلې خوا د خلکو د استفادې او اړتیاوړ خبرې او مطالب ولري او له دوی سره د دوی په روان ژوند کښې عملي مرسته وکړي، لکه د کرنې، لاسي کارونو، چرګانو روزنې او نورو چارو کښې.

موږ په دې ترڅ کښې د اسروي هم کوو چې خلك نورو کومو آثارو او کوم ډول موادو ته اړه لري، چې په دې لړ کښې مو د دوی ګڼې غوښتنې او د اړتیا وړ مواد لست کړل خو متأسفانه په دې برخه کښې مو کتابونه ونه موندل چې د دوی په

ګرځنده کتابتونونو کښې یې ځای پر ځای کړو.

د دې تشې د ډکولو له پاره مو یو کال وړاندې "یو نو چا" ته وړاندیز وکړ چې مالي مرسته وکړي او موږ د دې ګرځنده کتابتونونو له پاره په خپله یو شمېر د اړتیاوړ کتابونه چاپ کړو او د خلکو غوښتنو ته په خپل لاس د عمل جامه ورواغوندو. هغوی زموږ وړاندیز ومانه او یو موټی پیسې یې راکړې. موږ د دې له پاره چې کار سیستماتیک او ښه ګټور شي دې کار ته د تهیې یوه ډله و ټاکله چې هم زموږ د ادارې غړی پکښې دي او هم د هېواد یو شمېر مجرب او له دې کار سره علاقمند لیکوال او مؤلفین. چې په ګډه به کار کوي، د اړتیا وړ کتابونه به یا په خپله او یا د هغو لیکوالو په وسیله چې په ټاکلي موضوع کښې تخصص او مهارت لري، تهیه کوي او د کتابونو د پلانګذارۍ، تهیې، چاپ او وېش ته د چمتو کېدلو ټول پړاوونه به یې په ګډه پر مخ بیایي. دا ډله د افغانانو له خواخوږې میرمن نانسي دوپرې، حبیب الله رفیع، سر محقق زلمی هېواد مل، حسین فخری، محمد فهیم رحیمیار او محمد رفیع ښخه جوړه ده.

موږ د هېواد په کلیو، بانډو او ښارونو کښې د ګرځنده کتابتون له ټولو ګرانو لوستونکو ښخه هیله کوو چې خپلې اړتیاوې، غوښتنې او پوښتنې راولېږي او دهېواد له ټولو پوهانو او عالمانو ښخه هیله لرو چې په دې لاره کښې را سره مرستي شي څو په دې برخه کښې له ښه نه ښه کتابونه وړاندې کړای شو!

په درنښت

"د اریک ګرځنده کتابتونونو اداره"